

tada ir jie patys, ir valstybė atsidurs prie pražūties slenkščio. Del visų šių priežasčių, kaip sakiau, ir reikia kaip tik taip tvarkyti sargybinių būstus ir visa kita ir įtvirtinti šitai įstatymu. Ar sutinki?

— Sutinku,— atsakė Glaukonas.

KETVIRTOJI KNYGA

419

I. Čia į pokalbį įsikišo Adimantas:

— O kaip pasiteisinsi, Sokratai, jei kas nors pasakys, kad tu šituos žmones nori padaryti ne itin laimingus — ir, be to, jie patys bus dėl to kalti? Juk iš tikrųjų valstybė yra jų rankose, bet jie nepasinaudos nė viena iš valstybės teikiamų gėrybių; tuo tarpu kiti įsigis ariamos žemės, pasistatys didelius ir gražius namus, gerai juos iširengs, aukos dievams ypatingas aukas, vaišins svėčius, turės tai, apie ką tu čia kalbėjai, — aukso ir sidabro, ir apskritai visa tai, kas paprastai gyvenimą padaro laimingą. Žodžiu, galima sakyti, kad jie bus lyg ir pagalbiniai samdiniai, nieko kita neveiks, o tik eis sargybą.

420

— Taip,— atsakiau,— jie dirbs tik už pavalgymą — be maisto, negaus jokio kito atlyginimo ir negalės savo noru išvykti į kitus kraštus, pirkti dovanų heteroms ir šiaip išlaidauti savo nuožiūra, kaip daro tie, kurie garsėja kaip laimingi žmonės. Taigi tu, kaltindamas mane, išleidai iš akių šiuos ir daug kitų dalykų.

— Tai pridėk ir šiuos kaltinimus.

— Vadinasi, tu klausai, kaip pasiteisinsiu?

— Taip, aš klausiu šito.

— Aš manau, kad, eidami tuo pačiu keliu, surasime, ką atsakyti. Pasakysime, kad nebus nieko nuostabaus, jei mūsų sargybiniai, šitaip gyvendami, bus labai laimingi. Beje, mes kuriame šią valstybę ne siekdami padaryti itin laimingą kurį nors vieną gyventojų sluoksnį, bet norime, kad visa valstybė ištiesai būtų

b

135

laiminga. Juk kaip tik tokioje valstybėje mes tikėjomės surasią teisingumą, o neteisingumą, priešingai,— blogiausiai tvarkomoje valstybėje, ir taip išspręsią mus dominantį klausimą. Dabar mes kuriame, mūsų manymu, laimingą valstybę, bet ne tokią, kurioje būtų laimingi tik kai kurie piliečiai, o tokią, kurioje būtų laimingi visi. Paskui panagrinėsime priešingą valstybę. Jei mes piestume žmogaus figūrą ir kas nors priėjęs imtų priekaištauti, kad mes gražiausioms kūno dalims nesuteikiame gražiausių spalvų, jeigu, pavyzdžiui, akys, kurios yra gražiausias dalykas, būtų nupieštos ne purpurinės, o juodos spalvos, tai mes galėtume pasiteisinti, atsakydami: „Keistuoli, nemanyk, jog mes turėtume taip gražiai išpiešti akis, kad jos pasidarytų visai nepašios į akis; lygiai taip pat ir kitas kūno dalis. Verčiau žiūrėk, ar išėina gražus visas kūnas, kai deramai perteikiame kiekvieną jo dalį“. Panašiai ir čia: nereikalauk sargybiniams tokios laimės, kuri padarytų juos kuo tik nori, tik ne sargybiniams. Mes galėtume ir žemdirbius apvilkti prašmatniais drabužiais, apkarstyti aukso ir leisti jiems dirbti žemę tik savo malonumui; o puodžiai tegul patogiai įsitaiso prie židinio, geria vyną ir puotauja, pasidėję šalia žiestuvą ir dirbdami savo darbą tik tada, kai užėina noras. Panašiai ir visus kitus galėtume padaryti laimingus, kad klestėtų visa valstybė. Bet neiškalbinėk mūsų, nes, jeigu tavęs paklausytume, žemdirbys jau nebebūtų žemdirbiu, puodžius puodžiumi ir apskritai nė vienas iš valstybę sudarancių žmonių nebebūtų tuo, kas jis yra. Beje, dėl kitų dar būtų ne tokia didelė bėda. Juk jeigu batsiuviai pasidarytų niekam tikę, pagestų ir dėtųsi esą netuo, kas jie yra iš tikrųjų, valstybei nebūtų jokios bėdos. Bet jeigu įstatymų ir valstybės sargybiniai tik atrodys esą tokie, tai pamatysi, kad jie pražudys visą valstybę ir tik jie vieni turės progą gerai įsitaisyti ir klestėti. Jei mes sargybinius padarysime tikrais sargybiniams, tai jie jokių būdu nekenks valstybei. O tas, kuris kalba apie kažkokius žemdirbius, tarsi jie būtų ne valstybės nariai, o tik dykaduoniai ir laimingi visaliau-

421

b

136

dinių puotų dalyviai, tas, matyt, turi galvoje ne valstybę, o kažką kita. Taigi reikia nuspręsti, ar mums rūpi pačių sargybinių didžiausia gerovė, ar visos valstybės gerovė. Sargybiniai ir jų padėjėjai turi padėti šitai pasiiekti, ir jiems, o ir visiems kitiems, reikia įteigti, kad jie turi puikiai išmanyti savo darbą. Žodžiu, gerai tvarkomoje ir klestinčioje mūsų valstybėje kiekvienam luomui turi tekti sava dalis, atitinkanti jo prigimtinės savybės.

II. — Man atrodo, tu gerai kalbi.

— Na, o ar atrodys tau teisinga tai, ką aš pasakyčiau apie su tuo labai susijusius dalykus?

— Kas gi?

— Ar tik ne šitai pagadina visus kitus amatininkus, ir jie pasidaro niekam tikę?

— Ką tu turi galvoje?

— Turta ir neturta.

— Kaip tai suprasti?

— Štai kaip. Ar tau atrodo, kad praturtėjęs puodžius norės rūpintis savo amatu?

— Nė kiek,— atsakė Adimantas.

— Ar jis nesidarys vis tingesnis ir nerūpestingesnis? — Tikrai.

— Taigi jis taps blogesniu puodžiumi.

— Teisybė.

— O jeigu dėl neturto jis neišstengs įsigyti įrankių ir kitų amatui reikalingų dalykų, tai ar jo gaminiai nebus prastesni? Ar jis ne blogiau išmokys amato savo sūnus ir kitus mokinius?

— Taip ir bus.

— Taigi ir dėl neturto, ir dėl turto tampa prastesni ir patys amatininkai, ir jų gaminiai.

— Atrodo, kad taip.

— Vadinasi, suradome dar kai ką, ko visokiais būdais reikia saugotis,— sargybiniai turi žiūrėti, kad tie dalykai nepastebimai neprasiskverbtų į valstybę.

— Kokie dalykai?

137

c

d

e

e

— Turtas ir neturtas: vienas iš jų gimdo ištižimą, tinginystę ir naujovių troškimą, o kitas, be naujovių troškimo, dar ir niekšišumą ir piktadarybes.

— Visai teisingai,— sutiko Adimantas.— Bet, Sokratai, pagalvok ir apie štai ką: kaip mūsų valstybė galės kariauti, jei neturės pinigų, ypač jei teks susiremti su galinga ir turtinga valstybe?

— Aišku,— atsakiau,— kad prieš vieną tokią valstybę bus sunkiau kariauti, o prieš dvi — lengviau.

— Kaip čia išeina?

— Pirmiausia dėl to, kad, jeigu jau prisieis kariauti, tai mūsų vyrai, prityrę kariai, kausis su turtingais žmonėmis.

— Žinoma.

— Tai ką, Adimantai? — tariau.— Ar tau neatrodo, kad vienas kumštinkas, būdamas gerai išsimankštinęs, lengvai galės kovoti su dviem nesimankštiniusiais turtingais ir nutukusiais žmonėmis?

— Iš karto su abiem būtų sunkoka,— atsakė Adimantas.

— O jeigu jis truputį pabėgėtų atgal, o paskui atsisukęs smogtų pirmajam, kuris prie jo prisitartinęs? Jeigu jis dažniau pavartotų šį būdą, ir dar saulei kepinant? Ar toks karys neveiks net ir daugiau kaip dviejų tokių priešininkų?

— Tikrai, čia nebūtų nieko nuostabaus.

— Negi tu manai, kad turtingieji yra vikresni ir labiau prityrę kumščiuotis negu kariauti?

— Nemanau,— atsakė Adimantas.

— Vadinas, mūsų kariai lengvai galės kautis su dukart ir net triskart gausniu priešu.

— Sutinku. Man atrodo, kad tu teisingai kalbi.

— Na, o jeigu, nusiuntę pasiuntinius į kitą valstybę, jie pasakytų teisybę: „Mes neturime nei aukso, nei sidabro, nes mums tai uždrausta, bet jums juk neuždrausta. Todėl, jei kartu su mumis kariausite, galėsite pasiimti visas priešų gėrybes“, ar tu manai, kad, šitai išgirdę, šie verčiau pasirinks kovoti su stipriausiais ir

liesais šunimis, negu kartu su jais kovoti prieš riebias ir minkštakūnes avis?

— Nemanau, kad šitai pasirinktų. Bet jeigu į vieną valstybę suplauktų ir kitų turtai, tai kažin, ar nebūtų pavojiaus neturtingai valstybei?

— Tu esi laimingas,— tariau,— jei manai, jog galima ir kitas valstybes vadinti valstybėmis, o ne tik tą, kurią mes kuriame.

— Kodėl?

— Kitas valstybes,— tariau,— reikia vadinti ilgesniu vardu, nes kiekvienoje iš jų yra daug valstybių, kaip tame vaikų žaidime. Šiaip ar taip, jose yra dvi viena kitai priešiškos valstybės: viena vargšų, kita — turtingųjų, o kiekvienoje iš šių dviejų — vėl daug valstybių. Jei į tas valstybes žiūrėsi kaip į vieningą valstybę, pralaimėsi, o jei žiūrėsi į jas kaip į daug valstybių ir vieniems atiduosi kitų turtus ir galybę ir net juos pačius perkelsi iš vienos grupės į kitą, visada turėsi daug sąjungininkų, o priešų — mažai! Kol mūsų valstybė bus gerai tvarkoma — taip, kaip mes nutarėme,— ji bus labai galinga; aš kalbu ne apie tariamą, bet apie tikrąją galią, net jeigu valstybę gintų tik tūkstantis karių. Vargu ar tarp graikų ar barbarų tu rasi nors vieną valstybę, kuri būtų didelė šia prasme, tuo tarpu tariamai didelių — daugybė, ir jos keliskart didesnės už mūsų. Ar ne taip?

b

— Prisiekiu Dzeusu, taip,— atsakė Adimantas.

III. — Kaip tik šitai mūsų valdovai ir laikytų tą riba, iki kurios reikia plėsti kuriamą valstybę; pagal ją jie nustatys teritorijos dydį ir nesikėsins į kitas žemes.

— Apie kokią ribą tu kalbi? — paklausė Adimantas.

— Mano manymu, štai apie kokią: valstybę galima didinti tol, kol ji išlieka vieninga, bet ne daugiau.

— Puiku.

— Todėl mes sargybiniams uždėsime ir kitą pareigą — visokiais būdais žiūrėti, kad valstybė nebūtų nei per daug maža, nei per daug didelė, ji turi būti pakankamo didumo ir vieninga.

c

d

— Mes jiems uždedame nesunkią pareigą!

— Uždėsieme jiems ir kita, dar lengvesnę pareigą — jau kalbėjome, kad sargybinių palikuonis, jeigu jie nevykę, reikia perkelti į kitus luomus, o kitų luomų tinkamus žmones — į sargybinius. Šituo mes norėjome pasakyti, jog ir kiekvienam iš kitų piliečių reikia pasiskirti tokį darbą, kuriam jis iš prigimties yra tinkamas, kad kiekvienas, dirbdamas tik tą vieną darbą, būtų vieningas, o ne daugialypis; tada ir visa valstybė pasidarys vieninga, o ne susiskaidžiusi.

— Tai paprastesnis uždavinys.

— Kai kam gali pasirodyti, mielas Adimantai, kad mes keliame sargybiniams labai daug ir didelių reikalavimų. Tačiau visa tai yra niekai, jeigu jie žiūrės tik vieno didelio dalyko, tikriau sakant, ne didelio, o pakankamo.

— Kas tai?

— Auklėjimas ir lavinimas,— atsakiau.— Jeigu, gerai auklėjami, jie taps nuosaikiais žmonėmis, tai lengvai susigaudys ir šiuose, ir kituose dalykuose, kuriuos čia praleidome, tokiuose, kaip, pavyzdžiui, žmonos susiradimas ir vedybos bei vaikų gimdymas. Juk, pagal priežodį, draugų viskas turi būti bendra.

— Tai būtų labai teisinga.

— Iš tikrųjų,— tariau,— valstybės sutvarkymui užtenka pirmojo postūmio, toliau jis juda savaime, įgydamas vis daugiau jėgos, tarsi ratas. Juk teisingas auklėjimas ir lavinimas pažadina geruosius žmogaus prigimties bruožus, o kas jau turėjo juos, tų tie bruožai tokio auklėjimo dėka pasidaro dar geresni — ir apskritai, ir ypač jų perdavimo palikuonims prasme; tai būdinga visoms gyvoms būtybėms.

— Suprantama.

— Todėl, trumpai sakant, valstybės sargybiniai ypač turi rūpintis, kad nuo jų akių nepasisleptų niekas, kas gadina auklėjimą, ir labiau už viską žiūrėti, kad į gimnastiką ir dailuosius menus nebūtų įvesta visokių naujovių, pažeidžiančių nustatytąsias taisykles. Jeigu kas sako, kad

Klausosi žmonės mieliau ir esti labai sužavėti,

Kai tik išgirsta dar naują, lig šiol negirdėtą jiems dainą²,

labiausiai reikia baimintis, kad jie nepamanytu, jog poetas kalba ne apie naują dainų turinį, o apie naują dainavimo būdą, ir neimtu jo girti. Nedera nei šito girti, nei taip suprasti šių eilių. Reikia vengti įvesti naują dailių meną, nes tai kelia pavojų viskam: kaip tvirtina Damonas, negalima pakeisti dailiųjų menų vartojamų priemonių, nepakeičiant visų valstybės pagrindų, ir aš juo tikiu.

— Ir mane priskirk prie tų, kurie juo tiki,— tarė Adimantas.

IV. — Matyt,— tariau,— sargybiniai turės iširengti sargybos postą ščia — dailiųjų menų srityje.

— Čia lengvai ir nepastebimai prasiskverbia įstatymų nepaisymas.

— Taip, prisidengęs nekenksmingos pramogos skraiste.

— Iš tikrųjų įstatymų nepaisymas žalingas kaip tik dėl to, kad, pamažu braudamasis, jis iš lėto įsiskverbia į žmogaus įpročius ir būdą, paskui iš čia, jau didesniu mastu,— į piliečių sandėrius, kuo begėdiškiau, siai kėsinaisi į pačius įstatymus ir valstybės santvarką, kol galų gale viską apverčia aukštyn kojomis — ir asmeniniame, ir visuomeniniame gyvenime.

— Galimas daiktas, kad iš tikro taip yra.

— Man taip atrodo.

— Todėl, kaip jau iš pradžių sakėme, net mūsų vaikų žaidimai turi kaip galima labiau atitikti įstatymus, nes jeigu žaidimai netvarkingi ir vaikai nesilaiko taisyklių, neišmanoma išauginti jų dorais ir pareigingais piliečiais.

— Aiškus dalykas.

— O jeigu vaikai iš pat pradžių žaisdami pripras prie tvarkos, dailieji menai iškiepys jiems pagarbą įstatymams, ir šie jų įpročiai, priešingai negu kitų vaikų, nuolat stiprės ir pasireikš visur, net ir pertvarkant valstybės santvarką, jeigu kas buvo ne taip.

— Teisybę sakai,— sutiko Adimantas.

— Tuose dalykuose, kurie laikomi smulkmenomis, jie įžvelgs elgesio taisykles, tuo tarpu tie, apie kuriuos iš pradžių kalbėjome, ši sugebėjimą yra visiškai praradę.

— Kokias taisykles?

— Štai kokias: vyresniųjų akivaizdoje jauniems dera tylėti, užleisti jiems vietą, atsistoti, jiems įėjus, gerbti tėvus; taip pat tokias, kurios liečia rūpinimąsi išorės tvarkingumu — kirptis plaukus, tvarkingai rengtis, apsiauti kojas ir taip toliau.

— Sutinku.

— Būtų naivu dėl tokių dalykų leisti įstatymus; šitaip niekur nedaroma. Be to, tokių nutarimų vis tiek niekas nesilaikytų, net jeigu jie būtų raštu išdeštyti.

— Kodėl gi?

— Kas kokia linkme buvo išauklėtas, Adimantai, tokia eis ir toliau. Ar nežinai, kad panašus paprastai traukia prie savęs panašų?

— Be abejo.

— Aš manau, galėtume sakyti, kad nuo auklėjimo galų gale priklausau, ar žmogus bus geras, ar blogas.

— Aišku, kad taip.

— Todėl aš kol kas ir nesiėmiau dėl tokių dalykų leisti įstatymų.

— Suprantama.

— O pasakyk, vardan dievų,— tariau,— ar mes imsimės leisti kokius nors įstatymus dėl turgaus — tai yra dėl įvairių turguje sudarinėjamų sandėrių, o jei nori, tai ir dėl amatininkų tarpusavio santykių, barnių, muštynių, bylų iškelimo, teisėjų parinkimo? Be to, prireiks nustatyti turgaus mokesči, uosto mokesči, apskritai rūpintis turgaus, miesto, uosto ir panašiais reikalais.

— Neverta davinėti nurodymų nepriekaištingai išauklėtiems žmonėms. Daugeliu atvejų jie ir patys lengvai suprast, kokie įstatymai čia reikalingi.

— Taip, mano mielas,— tariau,— jei tik dievas jiems duos išsaugoti tuos įstatymus, kuriuos anksčiau išdeš-

tėme.

— O jei ne, jie visą gyvenimą leis ir taisys įstatymus, manydami, kad šitaip pasieks tobulumą.

— Pagal tavo išėina, kad jie gyvens kaip tie ligoniniai, kurie dėl nesusivaldymo nenori atsisakyti netikscio gyvenimo būdo.

— Kaip tik taip.

— Iš tikrųjų jie gyvens juokingai: gydymiesi pasieks tik tiek, kad pajavairins ir sustiprins savo negalijas, bet vis tikėsis pasveikstą, jei kas patars kokį naują vaistą.

— Taip, tokių ligonių būklė iš tikro tokia.

— Ar ne juokinga ir tai,— tariau,— kad jie didžiausiu savo priešu laiko tą, kuris atvirai sako tiesą: jeigu jie nesiliaus girtuokliavę, persivalgę, paleistuvavę ir tinginiavę, tai niekas jiems nepadės — nei vaistai, nei pridedinimai, nei pjūviai, nei užkerėjimai, nei amuletai, nei kiti panašūs dalykai.

— Nelabai juokinga,— pasakė Adimantas.— Koks čia juokas, kai pykstama už gerą patarimą.

— Atrodo, kad tu nelinkęs liaupsinti tokių žmonių.

— Prisiekiu Dzeusu, ne,— atsakė Adimantas.

V. — Vadinasi, tu nesiimsi girti ir valstybės, kuri visa ištaisai, kaip mes ką tik kalbėjome, užsiima panašiais dalykais. Ar tau neatrodo, kad tas pat vyksta blogai tvarkomose valstybėse, kur piliečiams uždraus-ta keisti visą valstybės santvarką ir tie, kurie bando tai padaryti, baudžiami mirtimi? O tas, kuris pataikauja taip valdomiems piliečiams, visaipt stengiasi jiems įtikti, iš anksto išpėja jų norus ir stropiai stengiasi juos patenkinti, yra laikomas geru piliečiu, išmintingu valstybės vyru, jam reiškama visokeriopa pagarba. Ar taip išėina?

— Man atrodo, tokia valstybė elgiasi kaip ir tie ligoniniai. Aš negaliu tam pritarti.

— Ir tavęs nežavi draša ir paslaugumas tų žmonių, kurie uoliai tarnauja tokioms valstybėms?

— Aš gėriuosi jais, bet išskyrus tuos, kurie apsi-gauna tokių valstybių atžvilgiu ir tariasi iš tikrųjų esą dideli valstybės vyrai dėl to, kad minia juos geria.

e — Kaip tu sakai? — paklausiau.— Tu nesutinki su jais? Ar tu manai, kad žmogus, kuris nemoka matuoti, nepatikės, kai visi kiti, taip pat nemokantys matuoti, itikinės, kad jis yra keturių uolekčių aukščio?

— Negalės nepatikėti.

— Todėl nepyk ant jų. Iš tikrųjų tai patys juokingiausi žmonės: jie, kaip ką tik kalbėjome, visą laiką taiso savo įstatymus, manydami, kad įstengs padaryti galą visokiems sutarčių laužymams ir kitiems panašiams dalykams, kuriuos čia minėjome, ir nesupranta, kad jie primena žmones, kertančius hidrai galvą³.

— Teisybė, nieko kito jie ir nedaro,— pritarė Adimantas.

— O aš manyčiau,— tariau,— kad bet kokioje valstybėje — tiek blogai, tiek gerai sutvarkytoje — tikras įstatymų leidėjas neturėtų kvaršinti sau galvos dėl tokių įstatymų, nes pirmuoju atveju jie nenaudingi ir visiškai nereikalingi, o antruoju vienus iš jų bet kas gali nustatyti, o kiti savaime išplaukia iš ankstesnių įgūdžių.

b — Kas mums dar liko aptarti iš įstatymų leidybos?

— Mums jau nieko,— tariau,— bet Delfų Apolonui dar liko padiktuoti didingiausius, puikiausius ir pirmutinius įstatymus⁴.

— Kokius? — paklausė Adimantas.

c — Apie šventyklų statymą, aukojimus ir apskritai apie dievų, demonų ir didvyrių garbinimą, apie mirusiųjų laidojimą ir apie tai, kaip reikia nusipelnyti mirusiųjų palankumą. Mat patys mes tokių dalykų nežinome, bet, kurdami valstybę, mes nieku kitu nepatikėsime — jei būsime protingi — ir nesikreipsime į nieką kita, kaip tik į savąjį tikėjimo aiškintoją⁵, kuris sėdi ant akmens⁶ žemės viduryje ir aiškina žmonėms tuos dalykus.

— Puikiai pasakei! Taip ir padarysime.

d VI. — Aristono sūnau,— tariau,— galima sakyti, kad mūsų valstybė jau įkurta. Dabar pamk šviesų žibintą ir, pasišaukęs brolių, Polemarchą ir kitus, pažiūrėk, ar nepamatysime, kur slypi teisingumas ir kur —

neteisingumas, kuo jie vienas nuo kito skiriasi ir kuri iš jų reikia turėti, kad būtum laimingas — nesvarbu, ar tai bus paslėpta nuo visų dievų ir žmonių, ar ne.

— Niekus kalbi,— tarė Glaukonas.— Juk tu pats pasižadėjai ši dalyką išaiškinti — sakei, jog iš tavo pusės būtų nedora visomis jėgomis ir visokiais būdais nepagelbėti teisingumui.

— Teisingai man priminei,— pasakiau.— Taip ir reikia daryti. Bet ir jūs turite man padėti.

— Mes pasirengę.

— Tikiuosi,— tariau,— jog surasime tai, ko ieškome, štai kokiu būdu. Aš manau, kad mūsų valstybė, jei tik ji yra gerai sukurta, turi būti tobula.

— Būtinai.

— Aišku, kad ji yra išmintinga, narsi, nuosaiki ir teisinga.

— Aišku.

— Vadinasi, kai ką nors būsime joje suradę, nerasime bus tik tai, kas liks.

— Ką tu turi galvoje?

— Jei, pavyzdžiui, mes ieškome kokio nors vieno iš keturių daiktų, tai pakanka arba iš anksto žinoti, koks tas daiktas, arba žinoti kitus tris daiktus — tada rasime ir ketvirtąjį; juk aišku, kad lieka kaip tik tas daiktas.

— Teisingai sakai.

— Vadinasi, ir mums reikia panašiai ieškoti, jeigu mūsų valstybei būdingos keturios ypatybės.

— Be abejo.

— Mano manymu, pirmiausia yra akivaizdus jos išmintingumas, nors tai atrodo keistoka.

— Kodėl?

— Valstybė, kurią nagrinėjome, iš tikrųjų atrodo išmintinga, nes joje įgyvendinami protingi sprendimai.

— Teisingai.

— O protingi sprendimai, aišku, yra žinojimas (επιστημη); nemokšiskumas čia nepadės, reikia mokėti protingai samprotauti.

— Aišku.

— Valstybėje yra daug įvairių žinojimo rūšių.

— Suprantama.

c — Argi dėl dailidės meno išmanymo valstybė galima vadinti išmintinga ir darančia protingus sprendimus?

— Jokių būdu ne! Kitaip ją reiktų pavadinti dailidžių valstybe.

— Vadinasi, nors valstybei ir pageidautina, kad medžio dirbiniai būtų kuo geresni, tačiau dėl to, kad jie nagingai padaryti, valstybės negalima vadinti išmintinga.

— Ne.

— O dėl vario ir kitokių panašių gaminių?

— Jokių būdu ne!

— Ir ne dėl mokėjimo auginti javus, nes kitaip ją reiktų pavadinti žemdirbių valstybe.

— Aš taip manau.

d — Tai ką? — tariau.— Ar mūsų įkurtoje valstybėje kam nors iš piliečių būdingas toks žinojimas, kuris padėtų spręsti ne smulkius, o valstybinius klausimus, geriausiai tvarkyti vidaus ir išorės santykius?

— Vis dėlto yra.

— Koks tas žinojimas ir kam jis būdingas?

— Tai menas visada būti budriam; jis būdingas tiems valdantiejiems, kuriuos pavadiname tobulais sargybiniais.

e — O kaip dėl šito žinojimo tu pavadinsi mūsų valstybę?

— Darančia protingus sprendimus ir išmintinga.

— Kaip tu manai, ar mūsų valstybėje kalvių bus daugiau negu tikrųjų sargybinių?

— Kalvių bus daug daugiau.

— O ir palyginti su visais kitais, kurie turi kokių nors žinių ir pagal jas yra vadinami, sargybinių bus visų mažiausiai.

— Visų mažiausiai.

— Taigi dėl tos mažiausios gyventojų dalies, kuri vadovauja ir valdo, ir jai būdingo žinojimo visa pagal prigimties reikalavimus įkurta valstybė būtų va-

dinama išmintinga. Atrodo, kad tik labai nedaug žmonių iš prigimties tinka įgyti šį žinojimą, kuri tik viena iš visų žinojimo rūšių galima pavadinti išmintimi.

— Labai teisingai kalbi,— tarė Glaukonas.

— Štai mes jau — nežinau, kokiu būdu,— suradome vieną iš keturių valstybės ypatybių — ir ją pačią, ir jos vietą valstybėje.

— Man atrodo, mes ją pakankamai išsiaiškinome.

VII. — Narsumą — koks jis yra ir kur jo vieta valstybėje (dėl to valstybė ir vadinama narsia) — nesunku aptikti.

— Kaipgi?

b — Į ką gi kita žiūrime, kai valstybė vadinama narsia ar bailia, jei ne į tą jos gyventojų dalį, kuri dėl jos kovoja ir leidžiasi į karo žygius?

— Tik į šitą žiūrime,— sutiko Glaukonas.

— Ar kiti piliečiai bus bailūs,— tariau,— ar narsūs, pagal juos negalima spręsti apie valstybę.

— Negalima.

c — Taigi valstybė yra narsi tik tam tikros savo dalies dėka — todėl, kad toje jos dalyje glūdi galia, kuri visą laiką išsaugo tokią nuomonę apie pavojus — kad jie slypi ten ir ten,— kokią jai auklėjimu įdiegę įstatymų leidėjas. Ar ne šitai tu vadini narsumą?

— Nelabai supratau, apie ką tu kalbi. Pakartok dar kartą.

— Aš teigiu,— tariau,— kad narsumas yra tam tikras išsaugojimas.

— Ko išsaugojimas?

d — Įstatymo auklėjimu įdiegtos nuomonės apie pavojų — kas jis yra ir koks. Aš sakiau, kad ji išlieka, tai yra žmogus išsaugo ją ir kentėjimuose, ir malonumuose, ir aistrose, ir baimėje ir niekad jos neatsisako. Jei nori, aš paaiškinsiu tai palyginimu.

— Žinoma, noriu.

— Tu, be abejo, žinai,— tariau,— kad dažytojai, norėdami nudažyti vilnas purpuro spalva, pirmiausia iš daugybės spalvų vilnų išsirenka vien tik baltas, paskui jas įvairiais būdais labai rūpestingai paruošia, e

e kad purpuriniai dažai kuo geriau jas kąstu, ir tada jau dažo. Šitaip nudažytos vilnos jau neblunka, ir jų spalva nesikeičia nuo plovimo — nesvarbu, ar su šarminiu, ar be jo. Jei dažo be paruošimo, žinai, kas atsitinka, vis tiek, kokia spalva dažytu.

— Žinau, kad tada vilnos išblunka ir juokingai atrodo.

— Tai va,—tariau,—ir mes darome kažką panašaus, kai išsirenkame karius ir auklėjame juos dailiaisiais menais ir gimnastika. Mes nesiekiamo nieko kito, o tik to, kad jie kuo geriau ir su įsitikinimu perimtų įstatymus — tarsi dažus; dėl jų įgimtų bruožų ir dėl tinkamo auklėjimo jų nuomonė apie pavojus ir kitus dalykus bus nepajudinama, ir tų dažų nebus galima nuplauti jokiais stipriais šarmais — nei malonumais, kurie veikia stipriau už bet kokius šarminus, nei skausmu, nei aistra, nei baime, nei jokia kita iš tokių gailių priemonių. Štai tokią galią ir teisingos bei pagrįstos nuomonės apie tai, kas pavojinga, o kas — ne, išsaugojimą aš ir laikau narsumu, jeigu tu neprieštarauji.

— Né kiek,—tarė Glaukonas.— Man atrodo, kad tokios nuomonės apie šiuos dalykus, kuri, nors ir yra teisinga, bet susidarė ne auklėjimo dėka, kaip, pavyzdžiui, gyvulių ar vergų nuomonė, tu nelaikai pavaria ir vadini ją ne narsumu, o kaip nors kitaip.

— Tikra teisybė.

— Tai gi aš sutinku su tavo narsumo apibrėžimu.

— Sutik ir su tuo,—tariau,—kad narsumas yra pietinė dorybė. Jei norėsi, kada nors kitą kartą galėsimė ją aptarti smulkiau. Juk dabar mes norime išsiaiškinti, kas yra teisingumas, o ne narsumas. Apie narsumą, manau, jau užteks.

— Gerai sakai,—sutiko Glaukonas.

VIII. — Mums dar liko aptarti dvi mūsų valstybės ypatybės — nuosaikumą ir teisingumą, dėl kurio ir vyksta šis pokalbis.

— Teisingai.

— Kokiu būdu mes galėtume iškart surasti teisingumą, kad neberekėtų terliotis su nuosaikumu?

148

— Nežinau, bet aš nenorėčiau išsiaiškinti, kas yra teisingumas, kol neaptarėme nuosaikumo. Jei nori padaryti man malonumą, pirmiau aptark jį.

— Noriu ir, man rodos, netgi privalau.

— Tai pradėk.

— Taip ir padarysiu,—pasakiau.— Nuosaikumumas, mūsų požiūriu, labiau panašus į sąskambį ir harmoniją negu kitos ypatybės.

— Kaip šitai suprasti?

— Nuosaikumumas,—tariau,—yra tam tikra tvarka; tai malonumų ir geismų valdymas — juk taip tvirtina, sakydami, kad reikia „įveikti save“, tik nežinau, kaip. Ir apie daug ką kita sakome, kad tai — nuosaikumo žymės. Ar ne?

— Taip,—pritarė Glaukonas.

— Ar ne juokinga sakyti „įveikti save“? Išėina, kad žmogus turi įveikti tą, kuris aiškiausiai nuolaidžiauja sau; vadinasi, tas, kuris nuolaidžiauja, ir bus tas, kuris turi įveikti; juk kalbama apie tą patį žmogų.

— Teisybė.

— Bet man atrodo,—tariau,—kad šiais žodžiais norima pasakyti, jog žmogaus sieloje yra dvi dalys — viena geresnė, kita blogesnė. Kai savo prigimtimi geresnė dalis pažaboja blogesniąją, tada sakoma, kad žmogus „įveikia save“, — tai yra pagyrimas; kai dėl blogo auklėjimo arba dėl bendravimo su blogais žmonėmis nugali blogesnioji dalis, tada priekaištaujama, barama ir sakoma, kad žmogus „nusileidžia sau“ ir nesivaldo.

— Paprastai taip ir sakoma.

— Dabar pažiūrėk į mūsų naująją valstybę: joje rasi vieną iš tų dviejų atvejų; tu teisingai pavadinai ją įveikusia save, nes tai, kieno geresnioji dalis valdo blogesniąją, turi būti vadinama nuosaikiu ir įveikusiu save.

— Žiūriu ir matau, kad tu sakai tiesą.

— Vis dėlto tu rasi joje ir daugybę visokių troškimų, malonumų ir kančių, ypač tarp vaikų, moterų, ver-

e

431

b

c

e

430

b

c

d

gų ir daugybės vadinamųjų laisvų žmonių, kurie mažai ko verti.

— Be abejo.

— O paprastus ir nuosaikius troškimus, kuriems vadovauja protas ir teisinga nuomonė, turės tik nedaugelis žmonių, kurie iš prigimties yra geri ir geriausiai išauklėti.

— Teisybė.

— Ar nematai, kad ir mūsų valstybėje taip yra — daugumos žemus troškimus valdo nedaugelio dorų žmonių protingi troškimai.

— Matau.

IX. — Taigi, jeigu jau pavadinti kokią nors valstybę įveikusia ir malonumais, ir troškimais, ir pačia save, tai tik mūsų valstybę.

— Teisingai kalbi, — pritarė Glaukonas.

— O ar dėl viso to negalėtume pavadinti jos ir nuosaikia?

— Puikiausiai!

— Ir jeigu kokioje nors valstybėje valdovai ir pavdiniai yra tos pačios nuomonės, kas turi valdyti, tai tik mūsų valstybėje. Ar tau taip neatrodo?

— Sutinku.

— O jeigu taip, tai kuriems iš jų, tavo nuomone, būdingas nuosaikumas — valdovams ar pavaldiniams?

— Ir vieniems, ir kitiems.

— Matai, — tariau, — vadinasi, mes teisingai nusprendome, kad nuosaikumas primena harmoniją.

— Kodėl?

— Narsumas ir išmintis, glūdėdami tik kurioje nors vienoje valstybės dalyje, visą valstybę padaro narsią arba išmintingą, o nuosaikumas pasireiškia kitaip: jis viską derina pagal save ir sukuria tobulą visų piliečių santaiką — vis tiek, ar jie būtų silpni, ar stiprūs, ar vidutinio stiprumo, ar, jei nori, pasižymintys protu arba kūno jėga, arba gausumu, arba turtais, arba kitais dalykais. Todėl pagrįstai galėtume sakyti, kad ši darna ir yra nuosaikumas, kitaip sakant, geresniosios ir blogesniosios dalių natūrali dermė tuo atžvilgiu, kuri iš

432

b

jų turi vyrauti ir valstybėje, ir kiekviename paskirame žmoguje.

— Ir man taip atrodo.

— Gerai, — tariau, — Tris valstybės ypatybes jau apžvelgėme. Dar liko ketvirtoji ypatybė, kurios dėka valstybė susyja su dorybe. Aišku, jog tai yra teisingumas.

— Aišku.

— Dabar, Glaukonai, mes turime tarsi medžiotojai apstoti šį tankumyną ir žiūrėti, kad teisingumas neištruktų ir nepaspruktų nuo mūsų. Juk aišku, kad jis slepiasi kur nors čia. Gerai žiūrėk, gal tu pirmas jį pamatysi ir man parodysi.

— O, kad aš galėčiau jį pamatyti! Bet aš tam reikalui nelabai tinku: būsiu patenkintas, jei galėsiu sekti paskui tave ir pamatyti, kai tu jį man parodysi.

— Na, tai pasimelsk dievams ir sek paskui mane!

— Taip ir padarysiu. Tik tu eik pirmas.

— Čia iš tikrųjų neįžengiamas tankumynas, aplinkui tamsu, nieko negali įžiūrėti. Bet vis tiek reikia eiti.

— Reikia.

Aš pažiūrėjęs tariau:

— Žiūrėk, Glaukonai! Man rodos, užtikome jo pėdsakus. Dabar jis iš mūsų neištruks.

— Gera žinia! — pasakė Glaukonas.

— Na ir žiopiškai mudu!

— Kodėl?

— Ogi, mano mielas, jis jau seniai painiojasi mums po kojomis, o mes vis nematėme! Tai bent žiopiškai! Kaip kartais žmogus ieško to, ką turi rankoje, taip ir mes žiūrėjome ne į jį, o dairėmės tolyn. Todėl ir nepastebėjome.

— Kaip čia išeina?

— Štai kaip, — tariau, — Man atrodo, mes nepastebėjome, kad jau seniai tam tikra prasme kalbame apie teisingumą!

— Per ilgą tavo įžangą. Aš nekantrauju išgirsti apie teisingumą.

151

c

d

e

X. — Na, tai klausyk,— tariau,— ar aš teisingai kalbėsiu. Kai kūrėme valstybę, jau iš pat pradžių nustatėme vieną pareigą. O toji pareiga ir yra teisingumas arba kokia nors jo atmaina. Jei prisimėni, mes nustatėme ir daug kartų kartojo, kad kiekvienas pilietis privalo dirbti kuri nors vieną visuomenei reikalingą darbą, kuriam jis iš prigimties geriausiai tinka.

— Iš tikrųjų taip sakėme.

— O kad dirbti savo darbą ir nesikišti į kitus kaip tik ir yra teisingumas, tai mes iš daug ko esame girdėję ir net patys esame tai sakę.

— Esame sakę.

— Taigi, mano mielas, kiekvienam dirbti savo darbą, matyt, ir bus teisingumas. Ar žinai, iš ko aš taip sprendžiu?

— Nežinau,— atsakė Glaukonas.— Pasakyk.

— Man atrodo,— tariau,— kad tai, kas liko, aptarus tris mūsų valstybės ypatybes — nuosaikumą, narsumą ir išmintingumą,— suteikia joms galimybę atsirasti ir išlikti. Bet juk sakėme, kad tai, kas liks, suradus šias tris ypatybes, ir bus teisingumas.

— Be abejo.

— Bet jeigu reikėtų nuspręsti, kuri iš šių ypatybių valstybę labiausiai daro tobulą, būtų sunku pasakyti, ar tai bus valdanciujų ir pavaldinių nuomonių sutapimas, ar įstatymus atitinkanti karių nuomonė apie tai, kas pavojinga, o kas — ne, ir jos išsaugojimas, ar valdovų protingumas ir budrumas, o gal toji ypatybė, kuri yra būdinga ir vaikams, ir moterims, ir vergams, ir laisviems žmonėms, ir amatininkams, ir valdantiems, ir pavaldiniams,— tai, kad kiekvienas dirba savo darbą, nesigriebdamas jokių pašalinių darbų.

— Būtų sunku šitai nuspręsti,— pritarė Glaukonas.

— Taigi, kaip matyti, sprendžiant valstybės tobulumo klausimą, kiekvieno piliečio sugebėjimas dirbti savo darbą varžosi su nuosaikumu, narsumu ir išmintimi.

— Atrodo.

— Ar tau neatrodo, kad ir teisingumas kovoja su jais dėl valstybės tobulumo?

— Be abejo.

— Pagalvok dar štai apie ką — nežinau, ar sutiksi su manimi: juk valstybės valdovams tu patikėsi ir teisėjavimą?

— Žinoma.

— Spresdami bylas, jie turbūt labiausiai žiūrės, kad niekas negrobtų svetimo turto ir neprarastų savojo.

— Kaip tik šito žiūrės.

— Nes tai teisinga?

— Teisinga.

— Taigi ir šitas pavyzdys rodo, jog yra teisinga, kad kiekvienas valdytų savo turtą ir dirbtų savo darbą.

— Iš tikrųjų taip.

— Na, o ar sutiksi su manim štai dėl ko: jei dailidė pradės dirbti batsiuvio darbą, o batsiuvyvys — dailidės, susikeitę darbo įrankiais ir verlais, arba jeigu tas pats žmogus ims dirbti abu darbus ir amatininkai susikeis vietomis, ar tu manai, kad valstybei dėl to bus didelis nuostolis?

— Nelabai,— atsakė Glaukonas.

— Bet jeigu koks amatininkas arba kas nors kitas, iš prigimties verslininkas, iškils savo turtu, įvairių ryšių, jėgos ar kitų panašių dalykų dėka ir užsimanys pereiti į karių luomą arba jeigu kuris nors iš karių bandys patekti į luomą tu, kurie svarsto valstybės reikalus ar budi jos sargyboje, būdamas to nevertas, arba jeigu šie susikeis įrankiais ir užsiėmimais arba jeigu tas pats žmogus mėgins dirbti visus šiuos darbus, tai, manau, ir tu sutiksi, kad šitoks susikeitimas ir kišimasis ne į savo reikalus bus pražūtingas valstybei.

— Be abejo.

— Taigi tų trijų luomų kišimasis į svetimus reikalus ir perėjimas iš vieno luomo į kitą labai žalingas valstybei — šitai galėtume pavadinti didžiausiu nuostaliumu.

— Teisybė.

— O didžiausio nusikaltimo savo valstybei ar nepavadinsi neteisingsumu?

— Kaipgi nepavadinsi?

XI. — Tai štai kas yra neteisingsumas. Ir dar kartą pakartokime: priešingai negu pastarasis, teisingsumas yra visų trijų luomų — verslininkų, padėjėjų ir sargybinių — atsidavimas savo darbui, kai kiekvienas atlieka tai, kas jam būdinga. Šitai ir valstybę padaro teisingą.

— Man atrodo, kad kitaip ir negali būti, — pasakė Glaukonas.

— Kol kas dar šito griežtai netvirtinkime, — tariau, — bet jeigu ši idėja tiks ir kiekvienam paskiram žmogui ir pasitvirtins, kad ir jame pasireiškia teisingsumas, tada jau sutiksime, nes ko gi dar abejoti? O jei ne, tada turėsime aiškintis kitaip. Bet dabar užbaikime šį svarstymą taip, kaip esame numatę: kadangi jau išsiaiškinome, kuo pasireiškia teisingsumas, stebėdami didelį objektą, mums bus lengviau pastebėti jį paskirame žmoguje. Mes nutarėme, kad tas didelis objektas bus valstybė, ir sukūrėme ją kuo tobuliausia, gerai žinodami, kad tokiai valstybei tikrai bus būdingas teisingsumas. Tai, ką ten suradome, perkelkime į paskirą žmogų. Jeigu sutaps — puiku, o jeigu paskirame žmoguje surasime kažką kita, mes patikrinsime tai, vėl grįžę prie valstybės. Galbūt, šitaip sugretindami, tarsis trindami vienas į kitą du medžio gabalus, priesime įsižiūrėti teisingsumą ir, kai jis nušvis, sustiprinsime jį mummyse pačiuose.

— Teisingas tavo kelias, — tarė Glaukonas. — Reikia taip ir daryti.

— Jei apie du daiktus — vieną didesnį, kitą mažesnę — sakome, kad tai yra tas pats daiktas, tai ar jie nėra panašūs tuo, dėl ko mes juos vadiname tuo pačiu daiktu? O gal jie nepanašūs?

— Panašūs.

— Taigi ir teisingas žmogus pačios teisingsumo idėjos atžvilgiu nėra niekis iš kitų teisingsos valstybės, bet, priešingai, bus į ją panašūs.

— Panašus, — sutiko Glaukonas.

— Mes pripažinome teisinga tokią valstybę, kurioje trys skirtingos prigimties luomai kiekvienas dirba savo darbu, o nuosaikia, narsia ir išmintinga valstybę vadiname dėl šių luomų atstovų savybių ir polinkių.

— Teisybė.

— Taigi, mano mielas, lygiai taip pat vertinsime ir paskirą žmogų: jo sieloje surasime tas pačias rūšis, kaip ir valstybėje, ir dėl tokios pačios jų būsenos (καθ'η) bus teisinga žymėti jas tais pačiais pavadinimais.

— Suprantama.

— Štai, mano mielas, — pasakiau, — mums iškilo visai nesunkus klausimas: ar siela turi tas pačias tris savybių rūšis, ar ne.

— Man neatrodo, kad tai būtų lengvas klausimas. Matyt, Sokratai, priežodis teisingai sako: „Gražūs dalykai yra sunkūs“.

— Tikriausiai. Ir žinok, Glaukonai, kad aš manau, jog tomis priemonėmis, kuriomis iki šiol naudojomeis svarstydami, mes pakankamai tiksliai neaprepsime šio dalyko — kelias į jį daug ilgesnis ir sudėtingesnis. Vis dėlto jis yra vertas mūsų ligšiolinių svarstymų ir tyrinėjimų.

— Argi to neužtenka? Aš tuo pasitenkinčiau.

— Aš tuo labiau, — pasakiau.

— Tad nenusimink ir imk aiškinti toliau.

— Argi mums nebūtina sutikti, — tariau, — kad kiekvienam iš mūsų būdingos tos pačios dorovinių savybių rūšys ir tie patys įpročiai, kaip ir valstybei? Juk jie į valstybę yra patekę iš mūsų. Būtų juokinga manyti, jog aršumas kai kurioms valstybėms būdingas ne todėl, kad tokie ten yra paskiri žmonės: tuo pasižymi Trakijos⁷, Skitijos⁸ ir beveik visų šiaurinių žemių gyventojai; proto smalsumas labiau būdingas mūsų kraštams, o godumas — finikiečiams ir egiptiečiams.

— Teisybė, — sutiko Glaukonas.

— Ir visai nesunku įsitikinti, kad iš tikrųjų taip yra.

— Nesunku.

d

e

435

b

154

435

155

XII. — Sunku išsiaiškinti štai ką: ar mūsų veiksmus sukelia ta pati savybė, ar, kadangi jų yra trys, kiekviena iš jų sukelia tik tam tikrą veiksmą — pažįstame vienos iš mūsų savybių dėka, aršumą sąlygoja kita, trečia verčia mus siekti malonumų, kuriuos teikia valgymas, giminės pratęsimas ir kiti panašūs dalykai. O gal visais šiais atvejais mūsų veiksmus sukelia visa stela? Štai ką sunku deramai išsiaiškinti.

— Ir man taip atrodo.
— Pamėginsime nustatyti, ar šios savybės tapačios, ar skirtingos.

— Kokiu būdu?

— Aišku, jog tai, kas tapatu, nesiekia tuo pačiu metu daryti arba patirti tai, kas priešinga jo tapatybei ir yra nukreipta prieš ją. Todėl, jeigu pastebėsime tokį reiškinį, tai žinosime, kad čia yra ne tas pats dalykas, o daug dalykų.

— Tegul bus taip.

— Dabar klausyk, ką aš pasakysiu.

— Sakyk.

— Ar gali tas pats daiktas tuo pačiu metu ir tuo pačiu atžvilgiu judėti ir stovėti?

— Jokiu būdu.

— Sutaritime dar tiksliau, kad vėliau neiškiltų nesusipratimų. Jei apie žmogų, kuris stovi, bet judina rankas ir galvą, kas nors sakytu, kad jis ir stovi, ir kartu juda, mes, aš manau, nesutiktume — šiuo atveju reikėtų sakyti, kad viena jo dalis juda, o kita nejuda.

Ar ne taip?

— Taip.

— O jeigu tas, kuris taip sako, būtų dar sąmojingesnis ir imtų tvirtinti, kad vilkelis kartu ir sukasi, ir stovi, nes jo smaigalys remiasi į tą pačią vietą, ir kad yra daugiau daiktų, kurie sukasi, likdami toje pačioje vietoje, mes atmestume jo tvirtinimą, nes šiais atvejais daiktai juda ir stovi ne tuo pačiu atžvilgiu, ir sakytume, kad jie turi tiesumą ir apskritumą: tiesiosios krypties atžvilgiu jie stovi, niekur nenukrypdami, o ratu sukasi. Bet jeigu, daiktui sukantis, tiesioji kryp-

tis pasislinks į kairę ar į dešinę, į priekį ar atgal, tada jau jokių būdu nepasakysi, kad jis stovi.

— Teisingai.

— Todėl tokios kalbos mūsų nesutrikdys ir neįtikins, kad koks nors daiktas, likdamas pačiu savimi, staiga ims daryti ar patirs ką nors, kas būtų priešinga jo tapatybei ar nukreipta prieš ją.

— Bent jau manęs tai tikrai neįtikins.

— Tačiau, kad nereikėtų nagrinėti tokių gluminančių tvirtinimų ir ilgai įrodinėti jų klaidingumo, sutikime, jog taip yra, ir eikime toliau, susitare, kad jeigu vėliau tie dalykai pasirodys esą klaidingi, tai atkris ir visos iš šio teiginio padarytos išvados.

— Taip ir padarykime,— tarė Claukonas.

XIII. — Ar linktelėti pritariant ir papurtyti galvą neigiant, siekti ko nors ir tai atmesti, traukti prie savęs ir atstumti ir kiti panašūs dalykai nėra vienas kitam priešingi veiksmai ar būsenos?

— Žinoma, priešingi.

— Na, o jausti alkį, troškulį ir apskritai trokšti, norėti, geisti — ar visų tų dalykų mes nepriskirsime toms rūšims, apie kurias ką tik kalbėjome? Argi siela, kuris geidžia, nesiekia to, ko geidžia, arba netrukia prie savęs to, ką nori turėti? Arba štai: argi, norėdama ką nors turėti, ji nepritaria pati sau galvos linktelėjimu, tarsi jos kas klaustų, ir nesiekia patenkinti savo noro?

— Taip.

— Na, o nenorėti, netrokšti, negeisti — ar tai ne tas pat, kaip ir atstumti, vyti šalin? Ar tai ne priešingi aniems dalykai?

— Be abejo.

— Turime sutikti ir su tuo, kad yra tam tikra troškimų rūšis; stipriausi iš jų — alkis ir troškulys.

— Sutiksime.

— Alkis yra noras valgyti, o troškulys — noras gerti.

— Taip.

— Ar troškulyš yra žmogaus noras ne tik to, ką nurodėme, bet dar ir ko nors kito? Kitaip sakant, ar troškulyš yra noras gerti būtinai karštą arba šaltą gėrimą, gerti daug arba mažai — žodžiu, gerti tam tikrą gėrimą? Jeigu žmogui karšta, ar prie troškulio neprisidės ir noras ko nors šalto, o jeigu šalta — tai karšto? Jei troškulyš labai stiprus, norima daug gerti, jei silpnas — mažai. Tačiau pats troškulyš visada bus ne troškimas ko nors kito, bet tik natūralus noras gerti, o alkis — natūralus noras valgyti.

— Tai tiesa, — tarė Glaukonas. — Kiekvienas troškimas pats savaime yra troškimas to, kas kiekvienu konkrečiu atveju atitinka jo prigimtį, tuo tarpu vienokios ar kitokios kokybės troškimas jau yra šalutinis dalykas.

— Bet nesiduokime išmušami iš vėžių, — tariau, — jei kas sakys, kad niekas nenori tiesiog gerti, bet būtinai tam tikro gėrimo, nori ne tiesiog valgyti, bet būtinai tam tikro maisto, — juk visi trokšta to, kas gera. Taigi, jei troškulyš yra troškimas, tai tik tam tikro gėrimo arba ko nors kito, į ką nukreiptas troškimas. Tą patį galima pasakyti ir apie visus kitus troškimus.

— Toks prieštaravimas turi šokią tokį pagrindą, — pasakė Glaukonas.

— Bet tai liečia tik tuos dalykus, kurie su kuo nors siejami: jie turi tokias savybes todėl, kad tai, su kuo jie siejami, taip pat turi tokias savybes, o patys savaime jie siejasi tik patys su savimi.

— Nesuprantu.

— Nejaugi nesupranti, kad didesnis daiktas yra didesnis tik už ką nors?

— Žinoma.

— Ar tik ne už tą, kuris mažesnis?

— Taip.

— O daug didesnis tik už daug mažesnių?

— Taip.

— O anksčiau buvęs didesnis — tik už anksčiau buvusį mažesni, būsiantis didesnis — tik už būsiantį mažesnių?

— Be abejo.

— Panašiai daug yra daug tik palyginti su mažai, dvigubai — palyginti su puse ir taip toliau: sunkesnis yra sunkesnis, palyginti su lengvesniu, greitesnis — su lėtesniu, karštas su šaltu, taip pat ir visa kita.

— Suprantama.

— Na, o mūsų žinios? Ar ir čia nėra panašiai? Pažinimas pats savaime yra susijęs su pačiu pažįstamu dalyku, nesvarbu, kokią dalyką imsime: jis yra toks todėl, kad susijęs su tam tikru dalyku. Juk, pavyzdžiui, kai išmoko statyti namus, ši pažinimo sritis išsiskyrė iš kitų, todėl buvo pavadinta namų statybos menu.

— Ir kas iš to?

— Vadinasi, jis taip buvo pavadintas dėl to, kad skyrėsi nuo visų kitų pažinimo rūšių?

— Taip.

— Kokių ypatybių turi pažįstamas dalykas, toks tampa ir pats pažinimas. Tas pat būdinga ir kitoms pažinimo rūšims bei menams.

— Iš tikrųjų taip.

XIV. — Jeigu dabar jau supratai, — tariau, — tai matai, ką aš norėjau pasakyti: patys savaime daiktai santykiuoja tik su pačiais savimi, o siejami su kitais daiktais, jie įgyja tų daiktų savybes. Aš nesakau, kad jie tampa tokie patys, kaip ir tie dalykai, su kuriais jie siejami, — pavyzdžiui, kad žinios apie sveikatą ar ligas yra sveikos ar ligotos, o gėrio ar blogio pažinimas yra geras ar blogas. Pažinimas ir pažįstamas dalykas nėra tas pat, pažinimas siejasi su jo savybėmis — šiuo atveju su sveikata ar ligotumu; ši savybė ir apibrėžia jį. Todėl tokį pažinimą vadiname ne tiesiog pažinimu, bet gydymo menu — pagal jo šalutinę savybę.

— Supratau, — tarė Glaukonas. — Man atrodo, kad taip ir yra.

— O ar troškulio nelaikai vienu iš tų dalykų, kurie tuo, kas jie yra, siejasi su kuo nors kitu? Juk troškulyš yra ko nors troškimas.

— Gėrimo.

— Su tam tikru gėrimu siejasi tam tikras troškulys, o pats savaime troškulys nėra noras gerti daug ar mažai, skanaus ar neskanaus gėrimo — žodžiu, jis nesiejamas su kokia nors ypatybe: pats savaime troškulys yra natūraliai susijęs tik su gėrimu apskritai.

— Visiškai teisingai.

— Todėl ištroškusio žmogaus, kiek jis yra ištroškęs, siela nenori nieko kita, kaip tik gerti; to ji stekia, i tai veržiasi.

— Aišku.

— O jeigu, nors ji yra ištroškusi, kažkas vis dėlto ją sulaiko, vadinasi, joje glūdi kažkas skirtinga nuo geidžiančiojo prado, skatinancio ją gerti tarsi žvėrį. Juk mes tvirtiname, kad tas pats daiktas tuo pačiu metu negali daryti priešingų dalykų toje pačioje savo dalyje ir tuo pačiu atžvilgiu.

— Žinoma, ne.

— Lygiai taip pat apie lankininką, aš manau, negalima sakyti, kad jo rankos tuo pat metu ir traukia lanką į save, ir stumia jį nuo savęs. Reikia sakyti taip: „Viena ranka stumia nuo savęs, kita traukia į save“.

— Iš tikrųjų taip yra,— pritarė Glaukonas.

— Ar nebūna kartais, kad žmogus jaučia troškulį, bet atsisako gerti?

— Taip būna dažnai ir daug kam.

— Ką galima pasakyti apie tokius žmones? Turbūt tai, kad jų sieloje glūdi pradas, kuris liepia gerti, ir kitas pradas, kuris draudžia gerti, ir šis pastarasis nugalėta, kuris liepia.

— Ir man taip atrodo.

— Šis draudžiantis pradas, jeigu jis atsiranda, atsiranda dėl sugėbėjimo samprotauti, o tai, kas verčia ir traukia,— dėl kentėjimų ir ligų. Ar ne taip?

— Atrodo, kad taip.

— Taigi,— tariau,— mes pagrįstai galime sakyti, jog tai yra du skirtingi pradai: viena iš jų, kurio dėka žmogus sugėba samprotauti, galėtume pavadinti protinguoju sielos pradū (τό λογιστικόν), o kitą, kurio dėka žmogus myli, jaučia alkį ir troškulį ir pasiduoda ki-

tiems geismams, pavadinantume neprotingu ir geidžiančiuoju (τό επιθυμητικόν) — jis yra visokių malonumų ir pasitenkinimo bicūlis.

— Visai teisinga šitaip tvirtinti.

— Taigi,— tariau,— nustatėme, jog mummyse yra du pradai. O ar sielos aršumas, dėl kurio mes ir būname pykti, yra trečiasis pradas, ar priskirsime jį vienam iš tų dviejų pradų, kuriam jis savo prigimtimi yra artimesnis?

— Turbūt priskirsime jį prie neprotingojo prado.

— Kartą girdėjau pasakojant, ir aš tuo tikiu, kad Leontijas, Aglajono sūnus, grįždamas iš Pirejos keliu, einančiu palei šiaurinę sieną iš išorinės pusės, toje vietoje, kur buvo vykdomos mirties bausmės, pastebėjo gulinčius lavonus. Jis norėjo pasižiūrėti į juos, bet kartu jautė pasibjaurėjimą ir nusisuko. Kurį laiką jis kovojo su savimi, užsidengė galvą, bet troškimas pamatyti nugalėjo — plačiai atmerkęs akis, jis pribėgo prie lavonų, šaukdamas: „Šekit, žiūrėkit, nelaimingosios, sotinkintės tuo puikiu reginiu!“

— Ir aš pats apie tai girdėjau,— pasakė Glaukonas.

— Šis pasakojimas rodo, kad kartais inirsis kovoja su geismais, vadinasi, skiriasi nuo jų.

— Iš tikrųjų.

XV. — Juk ir šiaip dažnai matome,— tariau,— kaip geismai iverkia žmogų prieš proto nusistatymą: jis plūsta save, nirsta ant tų jame įsikūrusių prievartautojų; kovojant tiems dviem pradams, pyktis tampa protu sąjungininku. Bet kad pyktis eitų išvien su troškimais prieš protą, kai šis draudžia, to, manau, nesi pastebėjęs nei savyje, nei kituose.

— Prisiekiu Dzeusu, niekada nesu pastebėjęs.

— Kai žmogus jaučiasi pasielgęs neteisingai, tada, kuo jis kilnesnis, tuo mažiau sugėba pykti, jei nukriaustasis pasmerkia jį kęsti badą, šaltį ir kitas panašias kancias, nes mano, jog tasai elgiasi teisingai, ir, kaip jau sakiau, jo pyktis atsisako prieš jį sukilti.

— Teisybė.

— O jeigu žmogus jaučiasi nuskriaustas, jis virte verda, pyksta ir tampa sąjungininku to, kas jam atrodė teisinga,— dėl to jis yra pasirengęs iškęsti badą, šaltį ir kitas panašias kančias, kad tik nugalėtų; jis neatsižada savo kilnių siekių — arba pasiekti savo, arba numirti,— nebent jį nuramintų protas, panašiai kaip piemuo pašaukęs nutildo šuni.

— Tavo palyginimas labai vykęs,— pagyrė Glaukonas.— Juk mūsų valstybėje sargybiniai turi būti tarsi sarginiai šunys, o valdovai — tarsi piemenys.

— Puikiai supratai mano mintį,— tariau.— Bet atkreipk dėmesį dar štai į ką.

— Į ką?

— Kad dėl įniršio išėjo priešingai, negu mums iš pradžių atrodė. Anksčiau mes jį siejome su geidžiančiuoju pradu, o dabar jau manome visai kitaip, nes kai žmogaus sieloje vyksta kova, įniršis eina išvien su protu.

— Teisingai.

— Tai ar jis skiriasi nuo protoingo prado, ar yra tik tam tikra jo rūšis, ir stelai būdingos tik dvi rūšys pradų: protingas ir geidžiantysis? O gal panašiai kaip valstybėje yra trys luomai — verslininkų, sargybinių ir sprendžiančiųjų,— taip ir sieloje yra trečiasis pradas — aistringasis (θυμοειδής). Jei jo nesugadina blogas auklėjimas, jis būna protoingo prado padėjėjas.

— Tikrai įniršis yra trečiasis pradas.

— Taip, jeigu paašikės, kad jis skiriasi nuo protoingo prado.

— Tuo visai nesunku įsitikinti. Tai galima pastebėti jau vaikuose: iš pat kūdikystės jie nuolat pyksta, bet proto, man rodos, daugelis iš jų visai neturi, o dauguma įgauna jo tik labai vėlai.

— Prisiekiu Dzeusu, tu čia gerai pasakei. Ir gyvulius stebint galima įsitikinti, kad tikrai yra taip, kaip tu sakai. Be to, šitai liudija ir Homero eilutės, kurias jau anksčiau citavome:

Trenkė sau kumščiu todėl į krūtinę ir pratarė šitai:

„Reikia išverti, širdie!“⁹

Sičia Homeras aiškiai pavaizdavo, kaip vienas iš dviejų skirtingų pradų priekaištauja kitam — pradas, suvo- kiantis, kas geriau, o kas blogiau, bara neprotiingą aistringąjį pradą.

— Tu labai teisingai kalbi.

XVI. — Vargais negalais išsiaiškinome, kad valstybėje ir kiekvieno paskiro žmogaus sieloje yra tie patys pradai ir jų yra tiek pat.

— Tai tiesa.

— Vadinasi, jeigu valstybė yra išmintinga, tai būtinai turi būti išmintingas ir paskiras žmogus, ir tuo pačiu atžvilgiu.

— Be abejo.

— Kur ir kaip pasireiškia paskiro žmogaus narsumas, ten pat ir lygiai taip pat bus narsi ir valstybė. Ir visos kitos dorybės yra vienodai būdingos abiem — ir paskiram žmogui, ir valstybei.

— Būtina, kad taip būtų.

— Aš manau, Glaukonai, kad mes pripažinsime ir tai, jog paskiro žmogaus teisingumas pasireiškia lygiai taip pat, kaip ir valstybės.

— Šitai taip pat būtina.

— Bet turbūt dar neužmiršome, kad valstybė yra teisinga tada, kai kiekvienas iš trijų luomų dirba savo darbą.

— Atrodo, kad neužmiršome.

— Todėl reikia įsiminti, kad ir kiekvienas iš mūsų bus teisingas ir atliks savo darbą tada, kai kiekvienas iš mummyse esančių pradų atliks savąjį.

— Šitai reikia gerai įsiminti,— patvirtino Glaukonas.

— Taigi protui pritinka valdyti, nes jis yra išmintingas ir rūpinasi visa siela, o įniršis turi paklusti jam ir būti jo padėjėjas.

— Žinoma.

— Ir, kaip jau sakėme, dailiųjų menų ir gimnastikos derinys padės pasiekti šių pradų harmoniją — protą jis padarys veržlesnį ir maitins jį gražiomis kal-

bomis ir pamokymais, o įniršį susilpnins, sušvelnins žodžiais ir nuramins harmonija ir ritmu.

— Tikra teisybė.

— Abu šie pradai, šitaip išauklėti, išlavinti ir gerai suvokę savo paskirtį, valdys geidžiantįjį, kuris sudaro didžiausią sielos dalį ir iš prigimties yra nepasotinamas turtų. Reikia žiūrėti, kad, persisotinęs vadinamaisiais kūno malonumais ir sustiprėjęs, jisai neatsisakytų atlikti savo paskirtį ir neužsimanytų pavergti ir valdyti tai, kas jam svetima, ir nesugriautų visų pradų veiklos..

— Be abejo.

— Abu pradai,— tariau,— puikiai saugotų ir sielą, ir kūną nuo išorės priešų: vienas iš jų — patarimais, o kitas — gindamas ginklu; jis paklus valdanciamjam pradui ir narsiai vykdys jo nutarimus.

— Taip.

— Aš manau, kiekvieną paskirą žmogų vadinsime tiek narsiu, kiek jo įniršis ir skausme, ir malonumuose laikosi proto nurodymų dėl to, kas pavojinga, o kas ne.

— Teisingai.

— O išmintingu — tik dėl tos mažos dalies, kuri kiekviename viešpatauja ir duoda tuos nurodymus, nes ji žino, kas naudinga ir kiekvienam paskiram pradi, ir šių trijų pradų visumai.

— Be abejo.

— Na, o nuosaikiu jį pavadinsime dėl tų pradų draugystės ir santarvės, kai ir valdantysis, ir abu jam paklūstantys pradai sutaria, jog protingasis pradas turi valdyti ir negalima prieš jį sukilti. Ar ne?

— Tai ir yra ir valstybės, ir paskiro žmogaus nuosaikumas.

— Bet juk kaip tik dėl to ir kaip tik tokiu būdu, kaip jau ne kartą sakėme, žmogus bus ir teisingas.

— Be abejo.

— Na, ar dar liko bent mažiausias įtarimas, kad teisingumas gali pasirodyti esąs kažkas kita, o ne tai, ką mes pripažinome esant valstybės teisingumu?

— Man atrodo, ne,— atsakė Glaukonas.

e — Jeigu mūsų sieloje dar yra kokia nors abejonė, mes galime visiškai ją išsklaidyti, pateikdami pavyzdžių iš kasdienio gyvenimo.

— Kokių?

— Jeigu mums reikėtų susitarti dėl mūsų valstybės ir paskiro žmogaus, panašus į ją savo prigimtimi ir panašiai išauklėto, galėtume pateikti štai tokį pavyzdį: ar galima manyti, kad toks žmogus pasisavintų jam patikėtą aukšą ar sidabrą? Kas, tavo nuomone, pagaltu, kad toks žmogus labiau galėtų tai padaryti negu tas, kuris ne toks, kaip jis?

— Niekas.

— Argi toks žmogus būtų tinkamas šventvagystems, vagystėms, išdavystėms — tiek draugų, tiek valstybės?

— Aišku, netinkamas.

— Argi jis galėtų sulaužyti priesaikas ar kokius kitokius susitarimus?

— Negalėtų.

— Argi tokiam žmogui pritikytų svetimauti, nesirūpinti tėvais, negerbti dievų? Kam nori, tik ne jam!

— Tik jau ne jam,— pritarė Glaukonas.

— O viso to priežastis yra ta, kad kiekvienas jame esantis pradas atlieka savo darbą valdymo ir paklusimo atžvilgiu, ar ne?

— Taip, priežastis kaip tik ta.

— Taigi, ar dar gali abejoti, kad teisingumas yra ne kas nors kita, o toji jėga, kuri ir žmones, ir valstybes padaro kaip tik tokius, o ne kitokius?

— Prisiekiu Dzeusu, neabejoju.

XVII. — Taigi visiškai išsipildė mūsų sapnas — tai, ką mes tik numanėme: kai tik pradėjome kurti valstybę, iškart, kažkokio dievo vedami, suradome teisingumo pradą ir pavyzdį.

— Tikrai išsipildė.

— Vadinasi, Glaukonai, mūsų tvirtinimas, kad tam, kuris pagal prigimtinius sugebėjimus tinka būti batusiuviu, yra teisinga siūti batus ir neužiimti niekuo kitu, o tas, kuris tinka būti dailide, tegul dailidžiauja ir ki-

ti amatininkai tegul dirba tik savo darbą, buvo tam tikras teisingumo atvaizdas, todėl jis ir padėjo mums.
— Atrodo, kad taip.

d — Teisingumas iš tikrųjų yra kažkas panašaus, tik ne žmogaus išorinių veiksmų, o vidinio poveikio sau pačiam ir savo sugebėjimams prasme. Toks žmogus nė vienam iš jo sieloje glūdincijų pradų neleis atlikti svetimo darbo ar kištis į kito sritį — priešingai, jis įves savo viduje tikrą tvarką, sudrausmins ir valdys save, bus pats sau draugas; jis suderins tris savo sielos pradus kaip tris pagrindinius dermės tonus — aukščiausiąjį, žemiausiąjį ir vidurinį — ir visus galimus tarpinius tonus; visa tai jis susies ir iš daugialypio save padarys vieningą, nuosaikų ir harmoningą. Tokie yra ir jo veiksmai, nesvarbu, ar jie susiję su turto išsigijimu, ar su kūno priežiūra, ar su valstybės reikalų sprendimu, ar su asmeniniais sandėriais. Visur jis laiko ir vadina teisinga ir gražia tokią veiklą, kuri padeda sukurti ir išsaugoti šitokią sielos būseną, o išmintimi — mokėjimą vadovauti tokiai veiklai; neteisinga jis laiko tokią veiklą, kuri pažeidžia šią būseną, o nemokėškumu — nuomonę, kuri jai vadovauja.

— Tu, Sokratai, visai teisus.

— Tai štai, — pasakiau. — Jeigu mes tvirtintume, kad apibūdinome teisingą žmogų ir teisingą valstybę bei vieno ir kito iš jų teisingumą, negalėtum pasakyti, jog labai klystame.

— Prisiekiu Dzeusu, negalėtum.

— Tai patvirtinsime šitai?

— Patvirtinsime.

XVIII. — Apie tai pakaks, — tariau. — Dabar, manau, reikia aptarti neteisingumą.

— Teisingai.

b — Ar tai nebus šių trijų pradų nesantaika, trukdymas vienas kitam, kišimasis į svetimus reikalus, vieno kurio prado sukilimas prieš visą sielą, siekiant viešpatauti joje, nors jo prigimtis tokia, kad jam dera vergauti viešpataujančiam pradui? Aš manau, šitai ir tvirtinsime apie neteisingumą: jis yra įvairių sielos

dalių sumišimas ir klaidžiojimas, nesivaldymas, bailumas, nemokėškumas — žodžiu, visokiausias blogis.

— Tai vis viena ir tas pat.

— Dabar jau aišku, — tariau, — kokie poelgiai yra teisingi, o kokie neteisingi, nes žinome, kas yra teisingumas ir kas — neteisingumas.

— Argi žinome?

— Teisingumas ir neteisingumas niekuo nesiskiria nuo sveikų ir ligas sukeliančių pradų, tik šie glūdi kūne, o anie — sieloje.

— Kokiu būdu?

— Sveikas pradas sąlygoja sveikatą, o ligas sukeliantis — ligą.

— Taip.

— Panašiai teisingi veiksmai skatina teisingumą, o d neteisingi — neteisingumą.

— Be abejo.

— Suteikti sveikatą — tai sukurti tokius santykius tarp kūno pradų, kai valdo tas, kuriam pagal prigimtį dera valdyti, o sukelti ligą — tai sudaryti tokius santykius, kai valdoma arba paklustama priešingai prigimčiai.

— Teisingai.

— Vadinasi, ir įdiegti sielai teisingumą — tai nustatyti prigimtimi paremtus pradų pavaldumo santykius, o įdiegti neteisingumą — tai nustatyti vieno kurio prado viešpatavimą kitiems arba vieno prado paklūsumą kitam priešingai prigimčiai.

— Tikra teisybė.

— Taigi dorybė, atrodo, yra tam tikra sveikata, grožis ir sielos palaima, o nedorybė — liga, bjaurumas ir silpnumas.

— Iš tikrųjų taip.

— Ar geri įpročiai neskatina dorybės, o blogi — nedorybės?

— Neišvengiamai.

XIX. — Atrodo, mums dar liko išsiaiškinti, ar naujinga teisingai elgtis, turėti gerų įpročių ir būti teisingam, nesvarbu, ar kas mato tai, ar ne, ir daryti nusikaltingumus, būti neteisingam, nors ir negrestų bausmė.

— Bet, Sokratai, man atrodo, kad dabar būtų juokinga šitai aiškintis: jeigu, pažeidus kūno prigimtį, gyvenimas žmogui pasidaro nepakenciamas, net jei jis iki soties turėtų visokiausių valgių, gėrimų, turtų ir neribotą valdžią, tai koks bus jo gyvenimas, jeigu sudarkyta ir pažeista prigimtis to, kuo mes gyvename, jeigu žmogus daro ką tik panori, išskyrus tai, kas galėtų padėti jam išsivaduoti iš nedorybės ir neteisngumo ir įgyti teisngumą ir dorybę? Juk mes gerai išsiaiškinome, kas yra ir viena, ir kita.

b

— Iš tikrųjų šitai būtų juokinga. Bet vis dėlto, kadangi mes jau pasiekėme tokį tašką, iš kurio aiškiausiai matyti, jog yra kaip tik taip, negalime trauktis.

— Prisiekiu Dzeusu, trauktis — blogiau už viską.

— Na, tai eikš šen, — tariau, — pažiūrėk, kiek yra nedorybės rūšių, — tai verta pamatyti.

— Ateinu, o tu tęsk.

c

— Iš tikrųjų, žiūrint iš čia tarsi iš stebėjimo bokšto, į kurių užkopėme svarstydami, man atrodo, kad yra tik viena dorybės rūšis, o nedorybės rūšių — nesuskaičiuojama daugybė; keturias iš jų verta paminėti.

— Apie ką tu kalbi? — paklausė Glaukonas.

— Kiek yra valstybės santvarkos rūšių, tiek, atrod, yra ir sielos rūšių.

— O kiek jų yra?

— Penkios valstybės santvarkos rūšys, — atsakiau, — ir penkios sielos rūšys.

d

— Sakyk, kokios?

— Viena iš santvarkos rūšių yra ta, kurią ką tik aptarėme; pavadinti ją galima dvejopai: kai tarp valdancijųų iškyla vienas žmogus, šitai vadinama monarchija, o kai valdžią dalijasi keletas — aristokratija.

— Teisybę sakai, — tarė Glaukonas.

— Vis dėlto tai viena rūšis, — pasakiau, — nes ar bus daug valdovų, ar vienas, jie nepažeis svarbiausių įstatymų, jeigu remsis tuo auklėjimu ir išsilavinimu, kurį mes aptarėme.

— Be abejo, nepažeis.

168

I. — Šitokią valstybę ir valdymo formą aš vadinu teisinga ir gera. Tokiu laikau ir ją atitinkanti paskirą žmogų. O jei šitokia valstybė yra teisinga, tai visos kitos yra blogos ir neteisngos. Jos ne tik blogai valdomos, bet ir piliečių sielos jose blogai ugdomos. Jų yra keturios rūšys.

— Kokios? — paklausė Glaukonas¹.

Aš jau rengiausi iš eilės išvardyti jas pagal tai, kaip jos, mano nuomone, pereina viena į kitą, kai Polemarchas, sėdėjęs kiek toliau nuo Adimanto, ištiesė ranką, sugriebė jį už apsiausto ties petimi, prisitraukė prie savęs ir pasilenkęs pradėjo kažką sakyti jam į ausį. Mes išgirdome tik šiuos žodžius: „Ką darysime? Ar paliksime jį ramybėje?“

Adimantas atsakė jau garsiai:

— Jokiu būdu.

— Ko jūs neketinate palikti ramybėje? — paklausiau.

— Tavęs, — atsakė Adimantas.

— Manęs? Kodėl?

— Mums atrodo, — pasakė jis, — kad tu nenori vargintis ir vogčiomis praleidi ištiesą pokalbio dalį — ir gana svarbią, kad tik tau nereikėtų aiškinti. O gal manai, kad mes užmiršome, kaip tu prabėgoms pasakei dėl moterų ir vaikų, jog draugų viskas bus bendra?

— Argi aš negerai pasakiau, Adimantai?

— Gerai, bet šitai, kaip ir kitus dalykus, reikia paaiškinti. Koks bus tas bendrumas? Juk gali būti viso-

AŠTUNTOJI KNYGA

I. — Tebūnie taip. Mudu jau sutarėme, Glaukonai, kad mūsų pavyzdingai sutvarkytoje valstybėje žmonos bus bendros, vaikai bendri, auklėjimas bendras; taip pat bendri bus kariniai ir taikūs užsiėmimai, o karaliaus tie, kurie bus labiausiai pasižymėję filosofijoje ir karo mene.

— Sutarėme.

— Sutarėme ir dėl to, kad, kai tik bus paskirti valdovai, jie apgyvendins savo karius būstuose, apie kuriuos anksčiau kalbėjome; niekas neturės nieko nuosava, nes viskas bus bendra. Jei prisimeni, mes jau aptarėme, ką jie ten dar turės, be būstu.

— Prisimenu. Mes sakėme, kad nė vienas iš jų negalės turėti asmeninės nuosavybės, kaip yra dabar: kaip kariai ir sargybiniai, jie gaus iš kitų piliečių atlyginimą — maisto atsargą vieneriems metams — ir už tai privalės rūpintis visos valstybės saugumu.

— Teisingai kalbi, — tariau. — Kadangi ši klausimą jau užbaigėme, prisiminkime, apie ką kalbėdami nukrypome į šalį, kad galėtume eiti toliau.

— Visai nesunku prisiminti. Savo samprotavimą apie valstybės santvarką tu užbaigai maždaug tais pačiais žodžiais, kaip ir dabar: tu pasakei, kad laikai gera mūsų tada aptartą valstybę ir ją atitinkantį žmogų, nors būtum galėjęs nurodyti dar puikesnę valstybę ir dar puikesnį žmogų¹. Kadangi tokia valstybės santvarka yra teisinga, sakei tu, tai visos kitos — ydingos. Kiek prisimenu, tu minėjai keturias ydingų santvarkų rūšis

ir sakei, jog vertėtų jas aptarti, kad savo akimis įsitikintume jų ydingumu; tas pat, sakei, liečia ir atitinkamus žmones: juos visus taip pat verta aptarti. Susitarę mes imtume geriausią ir blogiausią žmogų ir pažiūrėtume, ar tiesa, kad geriausias žmogus — laimingiausias, o blogiausias — nelaimingiausias, ar kitaip yra. Kai aš tavęs paklausiau, kokios yra tos keturios santvarkos, iškišo Polemarchas su Adimantu, ir tu kalbėjaisi su jais, kol mes priėjome šį klausimą.

— Tu labai teisingai priminei, — tariau.

— Tad panašiai kaip imtynininkas vėl užimk tą pačią kovos padėtį² ir į tą patį klausimą pamėgink atsakyti tai, ką tada ketinai.

— Jei tik įstengsiu.

— Man labai knieti sužinoti, kokios tos keturios santvarkos, kurias minėjai.

— Visai nesunku šitai pasakyti. Aš kalbu apie tas, kurios yra gerai žinomos: labiausiai giriama kretietiškoji, arba lakedemonietiškoji, santvarka³; antroje vietoje, mažiau giriama, yra oligarchija, labai ydinga santvarka; toliau eina pastarajai priešinga demokratija, o garsioji tironija, kuri skiriasi nuo jų visų — tai ketvirtoji ir sunkiausia valstybės liga. Gal tu žinai kokią kitą santvarką, kuri sudarytų atskirą rūšį? Juk paveldima ar už pinigų įgyjama karaliaus valdžia ir kitos panašios santvarkos yra tarpinės; tarp barbarų jų pasitaiko ne rečiau negu tarp graikų.

— Apie tai pasakojama daug keistų dalykų.

II. — Taip pat tu žinai, kad žmonių būdų būtinai yra tiek pat rūšių, kaip ir valstybės santvarkų. Negi manai, kad tos santvarkos atsiranda iš medžių ar uolų, o ne iš piliečių papročių, kurie lemia visa kita, nes turi persvarą?

— Jos atsiranda tik iš papročių, o ne iš ko kita.

— Jeigu yra penkios valstybių rūšys, tai ir paskirų žmonių sielos sandarų taip pat turi būti penkios rūšys.

— Be abejo.

— Mes jau aptarėme aristokratią atitinkantį žmogų ir pagrįstai teigėme, kad jis yra geras ir teisingas.

— Aptarėme.
 — Dabar mums reikia apibūdinti ir blogesniusius: pirmiausia tuos, kurie nuolat varžosi tarpusavyje ir yra garbėtroškos — jie atitinka lakemoniečių santvarką, paskui — oligarchijos, demokratijos ir tironijos žmogų, — kad, pastatę neteisingiausių prieš teisingiausių, galėtume tiksliai nustatyti, koks yra gryno teisingumo ir gryno neteisingumo santykis jo atstovo laimingumo ar nelaimingumo atžvilgiu. Tada mes arba paklausysime Trasimacho ir seksime neteisingumo, arba priešimsime tą išvadą, kuri jau dabar darosi aiški, ir laikysimės teisingumo.
 — Iš tikrųjų reikia taip ir daryti, — pritarė Glaukonas.

— Kadangi mes pirmiau pradėjome nagrinėti valstybės, o ne paskirų žmonių papročius, nes valstybėje jie ryškesni, tai ir dabar pirmiau aptarkime valstybės santvarką, grindžiamą garbės troškimu (kito pavadinimo, kuris būtų vartojamas, neturiu — galbūt ją reikėtų vadinti „timokratija“⁴, arba „timarchija“); paskui aptarsime ją atitinkantį paskirą žmogų, po to — oligarchiją ir oligarchinį žmogų; vėliau pažvelgsime į demokratiją ir demokratinį žmogų; pagaliau, nuvykę į tironų valdomą valstybę, pažiūrėsime, kas ten dedasi ir kokia yra tironiška siela. Žodžiu, mes pamėginsime tinkamai atsakyti į mūsų iškeltąjį klausimą.

— Tai būtų nuoseklus ir nuodugnus aptarimas.
 III. — Na, tai pamėginkime paaiškinti, koku būdu iš aristokratijos atsiranda timokratija. Galbūt viskas labai paprasta, ir pasikeitimai valstybėje vyksta dėl tos jos dalies, kuri turi savo rankose valdžią, kai jos viduje kyla nesutarimų ir vaidų? O jeigu joje viešpatuoja santarvė, tai, nors ji būtų ir labai nedidelė, santvarka bus nepajudinama.

— Tai tiesa.
 — O kas gi, Glaukonai, galėtų išklįbinti mūsų valstybę ir dėl ko galėtų vaidytis valstybės globėjai ir valdovai? O gal, sekdami Homeru, melskime Mūzas⁵, kad pasakytų mums, kaip pirmą kartą kilo nesantaika,

ir įsivaizduokime, kad jos atsakinės mums iškilmingu tragedijos tonu, tarsi rimtai, o iš tikrųjų joms tai tebus tik pokštas, ir jos erzins mus tarsi vaikus.

— Ką gi jos pasakys mums?

— Ką nors maždaug šitaip: „Sunku išklįbinti taip sutvarkytą valstybę, kaip jūsiskė. Bet kadangi visa, kas atsirado, turi žūti, tai ir šitokia santvarka neišliks amžinai — ir ji turės iširti. O atsitiks šitai štai kaip: ne tik tai, kas auga iš žemės, bet ir tai, kas gyvena ant žemės — gyvų būtybių sielos ir kūnai, — patiria vaisingumo ir nevaisingumo periodus; jų kaita sudaro uždarą ratą, kiekvienai rūšiai skirtingą — trumpaamžių būtybių šis ratas mažesnis, ilgaamžių — didesnis; kai ratas užsidaro, ciklas prasideda iš naujo. Nors ir išmin-tingi tie, kuriuos jūs išauklėjote valstybės valdovais, bet ir jie nė kiek ne geriau už kitus žmones sugebės pojūčiais pagrįstu samprotavimu nustatyti jūsų giminei vaisingumo ir nevaisingumo periodus ir kartais gimdys vaikus netiksliai laiku. Dieviškųjų palikuonių atžvilgiu šį ciklą nusako tobulas skaičius, o žmonių — skaičius, kuriame — pirmajame iš visų — dėl kėlimo kvadratu ir kubu, turinčiais tris tarpus ir keturias ribas (panašėjimas ir nepanašėjimas, didėjimas ir mažėjimas), visa įgyja bendrą matą ir tampa išreiškiamą. Keturi trečdaliai tų skaičių, sujungti su penketuku ir triskart padauginai, sudarys du harmoningus derinius — vieną lygiašonį, sudarytą iš šimto, paimto šimtą kartų, kitą — to paties ilgio, bet pailgą; kitaip sakant, penketuko baigtinių skersmenų skaičius imamas šimtą kartų, kiekvieną kartą išskaičiuojant po vieną, o iš nebaigtinių išskaičiuojama po dvejetą, ir jie imami šimtą kartų trejetuko kubu. Visas šis skaičius yra geometrinis, ir jis lemia geresnę ar blogesnę gimimų kokybę⁶. Jeigu jūsų sargybiniai, nežinodami šito dėsniu, nelauku suporuos jaunikius su nuotakomis, gims negabus ir iš pirmos gimties nelaimingi vaikai. Ankstesnieji sargybiniai geriausius iš jų paskirs savo įpėdiniais, bet šie, būdami neverti, perėmę savo tėvų pareigas, nesirūpins mumis, nors ir būdami sargybiniai. Jie neįvertins kaip pridera

— Teisybė, — sutiko Glaukonas.

V. — O koks bus šioje santvarkoje gyvenantis žmogus? Kaip jis bus ugdomas ir kokie bus jo bruožai?

— Aš manau, — tarė Adimantas, — kad savo siekimu būtinai pasižymėti jis bus panašus į Glaukoną.⁹

e — Galbūt, bet, mano manymu, jis skirtasi nuo Glaukono štai kuo.

— Kuo?

549 — Jis yra smarkesnis, mažiau išprusęs ir, nors vertina išprusimą ir mielai klausosi kitų kalbų, bet pats visai nemoka kalbėti. Toks žmogus vergams yra labai kietas, nors jų neniekina, nes yra pakankamai išauklėtas; su laisvais žmonėmis jis elgiasi mandagiai, o valdovams yra labai paklusnus. Trokšdamas valdžios ir garbės, jis mano, kad valdžios pagrindas turi būti ne iškalba ir kiti panašūs dalykai, bet kariniai žygdarbiai ir apskritai karo dalykai; todėl jis mėgsta gimnastiką ir medžioklę.

— Šitoks būdas tinka tokiai santvarkai.

b — Jaunystėje toks žmogus gal ir niekins turtus, bet sendamas jis vis labiau juos pamėgs, nes turės savo prigimtyje gobšumo daigų ir dorybei svetimų priemaišų — juk ji paliko jo geriausias sargas.

— Koks sargas? — paklausė Adimantas.

— Proto ir meninio išprusimo derinys. Tik šitai išsaugoja dorybę per visą gyvenimą, jeigu žmogui ji būdinga.

— Gražiai pasakei.

— Toks jaunuolis panašus į savo timokratinę valstybę.

— Tikrai panašus.

c — Štai kaip jis pasidaro toks: kartais tai būna suaugęs gero tėvo sūnus, kai tėvas gyvena blogai tvarkomoje valstybėje ir todėl vengia garbės, valdžios vietų, teismo bylų ir visokio panašaus triukšmo, verčiau būna kuklus, kad tik išvengtų nemalonumų.

— Kaip šitai atsiliepia jo sūnui? — paklausė Adimantas.

282

d

— Pirmiausia jis girdi motiną skundžiantis, kad jos vyras nesąs valdžioje ir dėl to ji patirianti pažėminimą moterų draugėje; ji matanti, kad vyras nesirūpinąs praturtėti, neatsikertąs įžeidėjams nei teismuose, nei susirinkimuose, bet lengvai pakenciąs visokias nuoskaudas; ji nuolat pastebinti, kad jis visą laiką galvojąs tik apie save, o ją ne itin gerbiąs, nors ir neįžeidinėjas. Ji piktinasi visu tuo ir sako sūnui, kad jo tėvas esąs ne vyras, o lepšė, ir kitus panašius dalykus, kuriuos tokiais atvejais žmonos mėgsta porinti apie savo vyrus.

e — Taip, čia jos visada ištikimos sau, — tarė Adimantas.

— Tu žinai, — tęsiau, — kad kartais ir tokių vyrų tarnai slaptai pasakoja sūnams panašius dalykus — atseit iš gailėsčio, kai mato, kad šeimininkas neišreikalauja skolos iš savo skolininko arba nenubaudžia kito skriaudiko, — ir ragina vaiką, kad užaugęs atkeršytų jiems už tai ir pasirodytų vyriškesnis už savo tėvą. Išėjęs iš namų, jaunuolis mato ir girdi maždaug tą patį: tuos, kurie dirba savo darbą, vadina kvailiais ir sujais nesiskaito, o tuos, kurie užsiima ne savo reikalais, gerbia ir giria. Jaunuolis, visa tai girdėdamas ir matydamas, įsiklauso ir į tai, ką sako jo tėvas, ir iš arti mato, ką šis veikia, nepaisydamas kitų žmonių. Štai kaip jį visa tai veikia: tėvo įtaka ugdo ir stiprina protinę jo sielos pradą, o kitų žmonių įtaka — geidžiantį ir aistringą jį pradus; kadangi jis yra neblogas žmogus, tik pakliuvęs į prastą draugiją, jis pasirenka viduri tarp tų dviejų požiūrių ir savo sielą valdyti patiki kažkam tarpiniam — garbės troškimui ir aršumui, štai kodėl jis tampa garbėtroška ir stengiasi prasimušti.

550

— Tu puikiai paaiškinai, kaip išsiugdo jo būdas.

c — Taigi jau aptarėme antrąją iš eilės valstybės santvarką ir ją atitinkantį žmogų.

— Aptarėme.

VI. — Tad ar nederėtų dabar priminti Eschilo žodžius: „Prie kito miesto stovi kitas vyras“¹⁰, o gal ver-

283

čiau, laikydamiesi savo metodo, iš pradžių aptarkime pačią valstybę?

— Geriau šitaip.

— Po šios santvarkos, mano manymu, eina oligarchija.

— Kokią santvarką tu vadini oligarchija?

— Tai santvarka, paremta turto cenzu,— valdo turtingieji, o skurdžiai nedalyvauja valdyme.

— Suprantu.

— Ar nereikėtų paaiškinti, kokiu būdu iš timarchijos pereinama į oligarchiją?

— Žinoma, reikėtų.

— Bet juk ir aklam aišku, kaip vyksta šis perejimas.

— Kaip?

— Turtų susitelkimas paskirų žmonių rankose žudo timokratiją. Pirmiausia jie ieško, kaip juos panaudoti, ir keičia įstatymus, mažai jų paisydami; taip elgiasi ir jie patys, ir jų žmonos.

— Tai tiesa.

— O paskui,— tęsiau,— žiūrėdami, kuo kuris pra-našesnis, ir varžydamiesi vienas su kitu, jie visus piliečius padaro panašius į save.

— Be abejo.

— Kuo labiau jie vertina tolesnį žengimą pirmyn turtėjimo keliu, tuo mažiau gerbia dorybę. Turtas ir dorybė yra tokie skirtingi, kad, uždėjus juos abu ant svarstyklių lėkščių, vienas iš jų visada nusvers kitą.

— Teisybė.

— Jei valstybėje garbinamas turtas ir turtingieji, vadinasi, joje negerbiami dorieji ir pati dorybė.

— Aišku.

— Žmonės visada atsiduoda tam, ką vertina, ir nerūpina tuo, kas nevertinama.

— Taip yra.

— Šitaip savimylės ir garbėtroškos tampa godūs ir siekia praturtėti, ir visi giria turtuolius, jais žavisi, sodina į valdžios vietas, o vargšus niekina.

— Tai tiesa.

d

e

551

234

b
— Turto cenzas tampa įstatymu ir oligarchinės santvarkos norma: kuo santvarka labiau oligarchinė, tuo cenzas didesnis, kuo mažiau oligarchinė—tuo mažesnis. Tiems, kurie neturi nustatyto turto, neleidžiama dalyvauti valdžioje. Tokia santvarka įvedama arba ginklu, arba įbauginus piliečius. Ar ne taip?

— Taip.

— Tai maždaug tokia yra toji santvarka.

— Taip. Bet kokie yra jos papročiai ir kas sudaro jos ydingumą, kuris, kaip sakėme, jai būdingas?

c
VII. — Pagrindinė yda,— tariau,— tai pats jos pagrindas. Tik pagalvok, kas atsitiktų, jei vairininkai laivuose būtų skiriami pagal turto cenzą, o vargšui, net jei jis geriau sugebėtų vairuoti laivą, neleistų būti vairininku.

— Nelabai kur nuplauktum tokiu laivu.

— Ar ne tas pat yra ir kiekvienu kitu atveju, kai reikia valdyti?

— Aš manau, kad tas pat.

— Išskyrus valstybę? Ar ir valstybėje tas pat?

— Tuo labiau, nes ją valdyti nepaprastai sunku, o valdymo reikšmė didžiulė.

— Tai pirmoji ir labai didelė oligarchijos yda.

— Atrodo, kad taip.

— Na, o šita yda ar mažesnė?

— Kokia?

— Tokia valstybė nebus vieninga, joje bus tarsi dvi valstybės—turtingųjų ir vargšų, gyvenančių toje pačioje vietoje ir nuolat rezgancių vieni kitiems pinkles.

— Prisiekiu Dzeusu, ši yda nė kiek ne mažesnė.

e
— Negerai dar ir tai, kad jie negalės kariauti, nes arba oligarchai, apginklavę minią, bijos jos labiau negu priešų, arba, atsisakę apginkluoti minią, jie pasirodys kovoje esą tikri oligarchai; be to, dėl šykštumo jie nepanorės eikvoti pinigų karui.

— Tai negerai.

— Na, o šimtadarbiškumas? Juk mes jau ir anksčiau peikėme, kad, esant šitokiai santvarkai, tie patys

552

žmonės ir žemė dirbs, ir pinigų kraus, ir kariaus, žodžiu, darys viską iškart. Ar tau atrodo, kad tai teisinga?

— Jokiu būdu ne.

— Pagalvok, ar ne tokioje santvarkoje suklestės didžiausioji iš visų blogybių?

— Kokia?

— Galimybė parduoti visą savo turta, o kitam — jį įsigyti, ir pardavus toliau gyventi valstybėje, nepriklausant nė vienam iš luomų — nei verslininkų, nei amatininkų, nei raitelių, nei hoplitų, — ir būti tais, kuriuos vadina skurdžiais ir vargšais.

— Ši santvarka tarsi sukurta tam!

— Oligarchijoje tokiems dalykams nėra jokių kliūčių — kitaip vieni nebūtų pertekę turty, o kiti — visiškai skurdžiai.

— Teisybė.

— Pažvelk dar štai į ką: kai turtingas žmogus švais to savo turta, ar valstybei tai teikia kokią nors naudą ta prasme, kaip mes ką tik kalbėjome? O gal tik atrodo, kad jis priklauso prie tų, kurie valdo, o iš tikrųjų jis valstybėje nei valdovas, nei pavaldinys, bet tik savo turty eikvofojas?

— Taip, jis tik atrodo toks, o iš tikrųjų yra eikvofojas.

— Jei nepriestaraujį, pasakysime, kad, kaip koriuose atsiradęs tranas yra nelaimė spiečiui, taip ir toks žmogus savo namuose — nelaimė valstybei.

— Teisingai, Sokratai.

— Visus skraidančius tranus dievas sukūrė be geluonių, o repliojančius — vienus be geluonių, už tai kitus — su baisiausiais geluoniais. Tie, kurie be geluonių, visą amžių būna skurdžiai, o iš tų, kurie turi geluonių, išeina niekadejai. Ar ne tiesa, Adimantai?

— Tikra tiesa.

— Todėl kur valstybėje pamatysi skurdžių, žinok, kad ten slepiasi ir tie, kurie vagia, nupjausto pinigines, išniekina šventyklas ir daro kitokius piktus darbus.

— Aišku.

— Na, o oligarchinėse valstybėse ar yra skurdžių? — Išskyrus valdanciuosius, ten beveik visi yra skurdžiai, — afsakė Adimantas.

— Tad ar neturime pagrindo manyti, kad, kita vertus, ten daug ir nedorėlių, turinčių geluonis, kuriuos tik valdžia jėga sulauko nuo nusikaltimų?

— Turime.

— Ar negalima tvirtinti, kad žmonės tampa tokie dėl neišprusimo, netikuso auklėjimo ir blogos valstybės santvarkos?

— Taip ir yra.

— Štai kokია yra oligarchinė valstybė ir kiek joje blogybių — o gal ir dar daugiau.

— Galbūt.

— Taigi jau aptarėme ir tą santvarką, kuri vadinama oligarchija. Joje valdantieji parenkami pagal turto ceną. Dabar pažvelkime ir į ją atitinkantį žmogų — kaip jis atsiranda ir kokios jo savybės.

— Pažvelkime.

VIII. — Timokratinis žmogaus būdas tampa oligarchiniu šitokių būdu.

— Kokiu?

— Timokrato sūnus iš pradžių seka tėvu, eina jo pėdomis, o paskui pamato, kad tėvas sužlugo, netikėtai atsitrenkęs į valstybę tarsi į povandeninę uolą, — taip gali atsitikti, jeigu tėvas buvo karo vadas ar užėmė kokias nors aukštas pareigas valstybėje, o paskui dėl šmeižikų apkalbų buvo patrauktas į teismą ir nuteistas mirti arba ištremtas, arba neteko pilietybės teisių ir viso savo turto.

— Suprantama.

— Visa tai matydamas, nukentėjęs ir praradęs turta ir netgi, aš manau, baimindamasis dėl savo galvos, jis sielos gilumoje nuverčia nuo sosto garbės troškima ir išdiduma. Pažemintas skurdo, jis griebiasi kokio nors pelningo užsiėmimo, tampa nepaprastai taupus ir savo darbu pamažu kraunasi turta. Argi šitoks žmogus savo sieloje nepasodins į sostą godumo ir šykštumo ir ne-

padarys jų Didžiojo karaliumi su tiara¹¹ ant galvos, apkarstytu vėriniais, su trumpu persišku kardu už diržo?

— Tikriausiai.

d — O protingumą ir aršumą jis pasodins ant žemės iš abiejų sosto šonų kaip vergus. Jis neturės jokių kitų minčių, išskyrus tai, kaip padidinti savo kuklius išteklius. Be turto ir turtuolių, daugiau niekas nekels jam susizavėjimo ir pagarbos, o jo garbės troškimas apsirebos turtų kaupimu ir visu tuo, kas padeda jų išgyti.

— Nėra kito kelio, kuris garbės trokštanti jaunuolių taip greitai ir tvirtai vestų į godumą.

— Tai ir bus oligarchinės santvarkos žmogus.

e — Šitai rodo, kaip pasikeičia ankstesnę santvarką atitikęs žmogus.

— Dabar pažiūrėkime, ar jis atitinka oligarchinę santvarką.

— Pažiūrėkime.

IX. — Visų pirma jų panašumą sudaro tai, kad jis labai vertina turtą.

— Be abejo.

— Jis taupus ir darbštus, tenkina tik būtiniausius savo norus, o visų kitų išlaidų atsisako ir kitus troškimus numalšina kaip tuščius.

— Iš tikrųjų taip.

b — Jis vaikščioja paniuręs, iš visko darydamas pinigų ir juos kaupdamas. Tokius žmones minia giria. Argi jis neprimena panašios valstybės santvarkos?

— Man atrodo, primena. Bent jau ir tokia valstybė, ir toks žmogus labiausiai vertina pinigų.

— Toks žmogus, manau, nekreipia dėmesio į savo išsilavinimą.

— Tikriausiai, nes kitaip nebūtų pasirinkęs neregio vadovauti chorui ir taip labai jo negarbintų¹².

c — Gerai. Pagalvok dar štai apie ką. Ar nesakysime, kad dėl išsilavinimo stokos jame atsiranda tranų polinkių — iš dalies elgetišky, iš dalies nusikaltėlišky, — nors iš atsargumo jis juos trando?

— Taip.

— Ar žinai, į ką žiūrėdamas išvysi jų nedorybes?

— Į ką? — paklausė Adimantas.

— Į tai, kaip jie globoja našlaičius arba daro ką nors kita, kur jie gali nevaržomi nedorai elgtis.

— Tavo teisybė.

d — Argi iš to neaišku, kad kituose versliniuose santykiuose toks žmogus, turėdamas gerą vardą, nes yra laikomas teisingu, dar išlikusių gerų savybių padedamas, sutramdo savo blogus polinkius, nors ir nėra tikras, kad taip bus geriau; jis juos sutramdo ne proto skatinamas, o tik verčiamas baimės, nes dreba dėl savo turto.

— Tikrai taip yra.

— Prisiekiu Dzeusu, — tariau, — tu daugelyje iš šių žmonių aptiksi tranų polinkių, kai kalba eina apie išlaidas kito sąskaita.

— Taip, šie jų polinkiai labai stiprūs.

e — Vadinasi, tokį žmogų drasko nuolatiniai vidiniai nesutarimai — tai jau bus ne vienas, o du žmonės; vienos aistros nugali kitas, dažniausiai gerosios — blogąsias.

— Tai tiesa.

— Todėl toks žmogus, mano nuomone, vis dėlto padoresnis už daugelį kitų, nors tikroji dorybė, kurią sudaro sielos harmonija ir santarvė, yra jam labai tolima.

— Ir man taip atrodo.

555 — Taupumas neleis šiam žmogui pasirodyti savo sąskaita, kai piliečiai varžysis dėl pergalės ar taurios savimeilės patenkimo: jis nenorės leisti pinigų dėl tokių varžybų ir garbės, bijodamas, kad nesužadintų savyje švaistymo aistros ir nepadarytų jos sąjungininkę, siekiant patenkinti savimeilę; jis kovos kaip tikras oligarchas, išleisdamas kuo mažiau iš savo išteklių, ir dažniausiai pralaimės, bet už tai išsaugos savo turtus.

— Teisybė.

— Tad ar galima dar abejoti, kad šis šykštuolis ir turtuolis yra panašus į oligarchinę valstybę?

— Jokiu būdu negalima, — atsakė Adimantas.

b

X. — Dabar, matyt, reikia aptarti demokratiją — kokiu būdu ji atsiranda ir kokios yra jos ypatybės, — kad perprastume demokratinio žmogaus būdą ir galėtume apie jį spręsti.

— Šitai mes paėjėtume į priekį pasirinktuju ke-liu.

— Oligarchija pereina į demokratiją maždaug šitaip: tai atsitinka, kai žmonės atsiduoda nepasotinamam tariamo gėrio vaikymuisi — pasidaryti kuo turtingesniems.

— Kaip tu šitai supranti?

— Mano nuomone, oligarchijoje valdantieji, turintys savo rankose valdžią tik todėl, kad yra labai turtingi, nepanorės įstatymu uždrausti palaidiems jaunuoliams švaistyti savo turtą ir jo netekti, nes patys, supirkinėdami jų turtus ar skolindami jiems už palūkanas pinigų, tikisi dar labiau praturtėti ir pasidaryti dar galingesni.

— Kaip tik to jie siekia.

— Argi neaišku, kad tokios valstybės piliečiams neįmanoma kartu ir turtą garbinti, ir būti pakankamai nuosaikiems — jie neišvengiamai nepaisys arba vieno, arba kito iš tų dviejų dalykų.

— Pakankamai aišku, — tarė Adimantas.

— Oligarchijoje nekreipiama dėmesio į palaidumą ir leidžiama jam klestėti, todėl kartais ir kilnūs žmonės ten neišvengia skurdo.

— Tikrai taip būna.

— Mano nuomone, tokioje valstybėje šie žmonės sėdi be darbo, bet už tai jie turi geluonį ir yra apsiginklavę; vieni iš jų įbridę į skolas, kiti netekę pilietinių teisių, dar kitus ištko ir viena, ir kita; jie nekenčia ir stato pinkles tiems, kurie dabar valdo jų turtus, taip pat ir kitiems, ir trokšta perversmo.

— Visa tai tiesa.

— O palūkininkai, paskendę savo reikaluose, tarsi nepastebi tokių žmonių; jie dairosi į kitus ir, radę kur nuolaidesnį, suleidžia jam geluonį — piniginę paskolą — ir, lupdami už paskolintus pinigus palūkanas, ku-

290

556

rios daug kartų viršija skolą, veisia valstybėje tranus ir elgetas.

— Ir dar kokią daugybę jų!

— Kai valstybėje įsiliepsnoja toks blogis, jie nenori jo gesinti, uždrausdami elgtis su savo turtu kaip kam patinka arba išleisdami kitą įstatymą, pašalinantį šią nelaimę.

— Kokį?

— Įstatymą, kuris paremtų pirmąjį ir priverstų piliečius siekti dorybės. Juk jeigu įstatymu būtų nustatyta, kad daugumą sanderių piliečiai sudarinėtų savo pačių rizika, valstybėje būtų mažiau begėdiško lupikavimo ir sumažėtų tų blogybių, apie kurias kalbėjome.

— Tikrai sumažėtų, — pritarė Adimantas.

— Mūsų laikais dėl visų šių priešasčių valdantieji kaip tik šitai ir nuteikia pavaldinius, o jų pačių ir jų aplinkos žmonių vaikais yra išlepinti; jie leidžia laiką be darbo, pasiduoda kūno ir sielos suglelimui, yra vangūs, nesugeba susitvardyti nei sielvartuose, nei malonumuose.

— Kitaip ir negali būti.

— O patys tėvai, niekuo daugiau nesirūpindami, kaip tik turtejimu, nė kiek ne daugiau jaudinasi dėl dorybės negu skurdžiai.

— Nė kiek.

— Štai kokios yra valdovų ir pavaldinių būklė. Tuo tarpu jie būna vieni greta kitų ir kelionėse, ir kitokuose susibūrimuose: šventiniuose vaidiniuose, karo žygiuose, plaukdami tuo pačiu laivu, būdami tuose pačiuose kariniuose būriuose; pagaliau ir pavojuose jie yra drauge, ir nė vienomis iš šių aplinkybių vargšai turtuolių akyse nepasirodo esą niekingi. Priešingai, dažnai vargšas, išdžiūvęs, idegęs saulėje, stovėdamas rikiuotėje šalia pavėsyje užaugusio turtuolio, užsiauginusio per daug lašinių, mato, kaip šis šniokštuoja ir nežino, ką daryti. Ar tu manai, kad jis nepagalvos, jog tokie žmonės yra turtingi tik dėl vargšų bailumo, ir ar, susitikęs kitą tokį pat vargšą, kai nematys pašalinės

291

e akys, nepasakys jam: „Tie žmonės nuo mūsų priklauso, jie yra niekingi“?

— Žinau, kad jie taip ir galvoja, — tarė Adimantas.
— Panašiai kaip liguistam kūnui užtenka mažiausio išorinio sukretimo, kad apsirgtų, o kartais jame atsiranda sutrikimų ir be išorinių priežasčių, taip ir panašioje būklėje esanti valstybė dėl mažiausios dings-ties suserga ir kariauja pati su savimi; be to, kai kurie jos piliečiai pasikviečia į pagalbą kurią nors oligar-chinę valstybę, o kiti — demokratine, tačiau kartais vidaus karas kyla ir be išorinio įsikišimo.

— Ir netgi labai dažnai.
— Demokratija, mano nuomone, įsigali tada, kai vargšai, nugalėję savo priešus, vienus iš jų išžudo, ki-tus ištreimia, o visus kitus sulygina pilietinių teisių ir valstybės valdymo atžvilgiu — valstybinės pareigos demokratijoje dažniausiai skirstomos burtų keliu.
— Taigi šitaip įvedama demokratija — arba ginklu, arba kai jos priešininkai išsigandę atsitraukia.

b XI. — Kaip žmonės gyvena šioje santvarkoje ir kokia ji yra? Juk aišku, kad ji atsiliepia ir žmogui, ku-ris irgi įgyja demokratinį bruožą.
— Aišku.

— Visų pirma tai bus laisvi žmonės, valstybėje įsi-galės visiška laisvė ir atvirumas, ir kiekvienas galės daryti, ką nori.

— Bent jau taip kalbama.
— Kur yra laisvė, ten kiekvienas gali susikurti to-kį asmeninį gyvenimą, koks jam patinka.
— Aišku.

c — Tad, aš manau, tokioje santvarkoje žmonės bus labai įvairūs.
— Žinoma.

— Atrodytų, — tariau, — kad tai geriausia iš visų santvarkų. Kaip visokiomis spalvomis išmargintas ap-siaustas, taip ir ši santvarka, išmarginta visokiais pa-pročiais, gali pasirodyti gražiausia. Galimas daiktas, kad, kaip vaikai ir moterys gerisi viskuo, kas marga, taip daugelis šią santvarką laikys esant geriausia.

292

— Daug kas ją tokia laikys, — pritarė Adimantas.
— Esant demokratijai, mano mielai, patogu pasi-rinkti valstybės santvarką.

— Ką tu turi galvoje?
— Mat dėl laisvės daryti, ką nori, joje glūdi visos santvarkų rūšys. Tas, kuris panorės įkurti valstybę, kaip mudu, būtinai turės vykdyti ten, kur yra demokra-tija, ir, atsidūręs tarsi visokiausių santvarkų mugėje, išsirinkti tą, kuri jam patinka, o pasirinkęs įkurti vals-tybę!

e — Tikriausiai ten netruks santvarkų pavyzdžių.
— Demokratinėje valstybėje visai nebūtina daly-vauti valdyme, nors ir turėtum tokių sugebėjimų; ne-būtina ir paklusti, jei nenori, arba kariauti, kai kiti kariauja, arba gyventi taikoje kaip kiti, jei nenori taikos. Kita vertus, jei įstatymas ir draudžia tau val-dyti arba teisti, tu vis tiek gali valdyti ir teisti, jei tik tau ateis į galvą tokia mintis. Argi iš pirmo žvilgsnio toks gyvenimas neatrodo dieviškas ir saldus?

— Iš pradžių galbūt, — atsakė Adimantas.

— Na, o gailestingumas nuteistųjų atžvilgiu? Argi tu nesi matęs, kaip šitokioje santvarkoje žmonės, nu-teisti mirti arba ištremti, pasilieka ir sukinejasi visuo-menėje, vaikščioja tarsi didvyriai — tarytum jie nie-kam nerūpėtų ir niekas jų nepastebėtų?

— Daug tokių mačiau.

b — Šitas atlaidumas — tai ne kokia nors demokra-tinės santvarkos smulkmena; tai panieka visam tam, ką mes laikėme svarbiais dalykais, kurdami savo vals-tybę. Mes sakėme, kad, jei žmogus neapdovanotas ga-bumais, jis niekada netaps dorybingas; tas pat bus ir tuo atveju, jei jis iš mažens žaisdamas ir mokydamasis nesusidurs su grožiu. Tuo tarpu demokratija, išdidžiai pamynusi visą tai, visai nesirūpina, kas nuo kokių už-siėmimų pereina prie valstybinės veiklos. Žmogui reiš-kiama pagarba, jei tik jis parodo savo palankumą mi-niai.

— Tikrai puiki santvarka!

293

— Štai tokios savybės būdingos demokratijai — santvarkai, neturinčiai jokio valdymo, bet maloniai ir margai. Joje įgyvendinama savotiška lygybė — sulyginami lygūs ir nelygūs.

— Tu kalbi visiems žinomus dalykus, — tarė Adimantas.

XII. — Pažiūrėk, kaip visa tai atsiliepia paskiram žmogui. O gal pirmiau reikia aptarti, kaip atsiranda tie jo bruožai, panašiai kaip mes aptarėme pačią santvarką?

— Taip.

— Ar ne šitaip tai vyks: šykštuoliui oligarchui gims sūnus, kuris bus auklėjamas pagal tėvo pažiūras ir įpročius.

— Suprantama.

— Kaip ir tėvas, jis prievarta slopins tuos savo troškimus, kurie skatina švaistyti pinigus, o ne juos kaupti — tokius troškimus galima pavadinti nebūtinais.

— Aišku.

— Kad aiškiau susikalbėtume, jei nori, pirmiau nustatykime, kurie troškimai būtini, o kurie ne.

— Noriu, — atsakė Adimantas.

— Būtinais turbūt pagrįstai vadinsime tuos, kurių neįmanoma atsikratyti, ir tuos, kurie būna naudingi, jei juos patenkini. Ir vienus, ir kitus patenkinti siekia pati mūsų prigimtis.

— Teisybė.

— Vadinasi, juos pagrįstai galėsime vadinti būtinais?

— Pagrįstai.

— O tuos troškimus, kurių galima atsikratyti, jei dėsi pastangas iš pat jaunų dienų, ir kurie neteikia jokios naudos, bet dažnai net, priešingai, daro žalą, pavadinę nebūtinais, turbūt pasielgtume teisingai?

— Be abejo.

— Dabar aptarkime vienu ir kitų troškimų pavyzdžius, kad susidarytume bendrą jų vaizdą.

— Šitai reikia padaryti.

d

e

559

294

— Ar maisto, tai yra duonos ir ko nors prie duonos, poreikis nėra būtinas, kad būtume sveiki ir gerai jaustumėmės?

— Manau, kad būtinas.

— Duonos poreikis būtinas dėl dviejų priežasčių — jis yra naudingas ir reikalingas gyvybei palaikyti.

— Teisybė.

— O priedo prie duonos, tai yra mėsos ar žuvies, poreikis būtinas tiek, kiek tas priedas padeda palaikyti gerą savijautą.

— Suprantama.

— Na, o noras dar ir kitokių, prašmatnesnių, valgių, kurio galima atsikratyti, jei iš mažens jį tramdysi ir stengiesi užkirsti jam kelią auklėjimu, yra žalingas ir kūnui, ir sielai, nes jis neugdo nei proto, nei nuosaukumo. Todėl teisinga jį vadinti nebūtinu.

— Teisinga.

— Ar nederėtų šių troškimų pavadinti niokojančiais, o pirmųjų — pravarčiais ir naudingais, nes jie padeda veikti?

— Taip, žinoma.

— Tą patį pasakysime ir apie meilės bei kitus pa našius troškimus.

— Tą patį.

— Tas, kurį pavadiname tranu, pilnas tokių nebūtinų norų ir troškimų ir yra jų valdomas, o šykštų, oligarchinio būdo žmogų valdo tik būtini troškimai.

— Suprantama.

XIII. — Dabar grįžkime atgal, — tariau, — ir pažiūrėkime, kaip iš oligarcho pasidaro demokratas. Dažniausiai šitai atsitinka taip.

— Kaipgi?

— Kai jaunas žmogus, kuris, kaip mes ką tik sakėme, nebuvo deramai auklėjamas, o tik pratinamas tau-pyti, paragauja tranų medaus ir atsiduria pavojingų ir plėšrių žvėrių, galinčių suteikti jam įvairiausių ir margiausių smagumų, draugeje, tada jo viduje ir prasideda perėjimas nuo oligarchinio būdo prie demokratinio.

e
295

— Taip, tai neišvengiama, — pritarė Adimantas.

— Kaip valstybėje įvyksta perversmas, kai tam tikrai daliai jos piliečių teikiama išorinė parama dėl pažiūrų giminingumo, taip ir jaunuolis pasikeičia, kai tam tikrai jo troškimų daliai iš išorės padeda jai giminingų troškimų rūšis.

— Be abejo.

— O jeigu kaip atsvarą kas nors teikia pagalbą jo oligarchiniam pradui — nesvarbu, ar tai bus tėvo pamokymai ar priekaištai, ar kitų šeimos narių, — jo viduje kils maištas ir pasipriesinimas, taip pat ir kova su pačiu savimi.

— Žinoma.

— Tokiu atveju kartais demokratinis pradas pasitraukia oligarchiniam iš kelio, kai kurie troškimai išnyksta, kiti išvejami, jaunuolio sieloje atsiranda gėda, ir viskas vėl susitvarko.

— Kartais taip būna.

— Bet paskui vietoj išvystųjų slapta išauga kiti jiems giminingi troškimai, ir, kadangi tėvas yra nesumanus auklėtojas, jų atsiranda daug ir stiprių.

— Paprastai taip ir būna.

— Jie traukia jaunuolį į ankstesnę jo aplinką, ir šitas slaptas bendravimas pagimdo daug naujų troškimų.

— Suprantama.

— Galų gale jie užima jaunuolio sielos akropolį, pamatę, kad jis tuščias: ten nėra nei žinių, nei gerų įpročių, nei teisingų kalbų — visų tų geriausių žmonių proto saugotojų ir gynėjų, kuriuos myli dievai.

— Be abejo.

— Jų vietą urmu užima klaidingos nuomonės ir pagyrūniški žodžiai.

— Tai neišvengiama.

— Tada jis vėl sugrįžta pas lotofagus¹³ ir atvirai ten apsigyvena. Jeigu artimieji pasiųs kariauną išgelbėti taupiajam jo sielos pradui, tai jo pagyrūniški žodžiai uždarys jame karališkos tvirtovės vartus, neišleis sąjungininkų kariaunos, nepriims netgi pasiunti-

560

b

c

d 296

nių — senesnių ir išmintingesnių žmonių protingų žodžių, nors tai būtų tik paskiri asmenys; jie nugales mūšyje su taupioju pradui ir, pavadinę gėdą kvailysyte, išvys ją, nuplėšę jai garbę, o nuosaikumą pavadinę išžidimu ir, apdrabstę purvais, išmes lauk. Įsitikinę, kad nuosaikumas ir tvarkingas išteklių eikvojimas yra kaimiškas tamsumas ir žeminantis bruožas, jie pašalins juos iš savo šalies, remdamiesi daugybe nenaudingų užgaidų.

— Taip, šitai jie būtinai padarys.

— Ištuštinę ir apvalę jų jau užgrobtą jaunuolio sielą ir atidengę jai didžiąsias paslaptis, jie paskui įves į ją įžulumą, nesivaldymą ir ištvirkimą, išpuošus ir apvainikuotus, didelio choro lydimus. Slovindami juos, jie įžulumą vadins išprusimu, nesivaldymą — laisve, ištvirkimą — didžiadvasiškuumu, begėdiškumą — narsumu. Argi ne šitokiu būdu jaunuolis, kurį auklėjo būtinais troškimais, dar jaunystėje pereina prie palaido ir laisvo gyvenimo, nuolaidžiavimo nebūtiniais ir žalingiems troškimams?

— Tai visiškai akivaizdu.

— Tada šitoks žmogus gyvens, nebūtinaiems troškimams skirdamas nė kiek ne mažiau pinigų, pastangų ir laiko negu būtinaiems. Jei, laimei, jo pasinėrimas į ištvirkavimo siautulį nebus besaikis, tai, kai su amžiumi praeis didžiausios aistros, jis vėl įsileis į savo sielą dalį išvystųjų troškimų, nebe visiškai atsiduos išiveržusioms aistroms, ir jo sieloje atsiras tam tikra pusiauvyra: kiekvieną kartą jis paklus tam troškimui, kurį jam tarsi lėmė burtai, o kai jį visiškai patenkins, paklus kitam, ir nė vieno neatsisakys, visus laikydamas lygiais.

b

— Be abejo.

— Bet vis dėlto jis nepriims teisingo samprotavimo, neišleis jo į savo tvirtovę, ir, jei kas nors jam sakys, kad šitie štai malonumai kyla iš kilnių ir gerų troškimų, o anie — iš blogų ir kad šituos reikia puoselėti ir gerbti, o anuos — užgniaužti ir valdyti, jis purtys

c 297

galvą ir sakys, jog visi troškimai yra lygūs ir todėl visus reikia vienodai gerbti.

— Tokie žmonės iš tikrųjų taip elgiasi, — pritarė Adimantas.

— Toks žmogus diena iš dienos gyvena, pataikaudamas pirmam jį apėmusiam troškimui: čia jis girtauja, grojant fleitai, čia staiga geria tik vandenį ir kankina save, čia susižavi gimnastikos pratimais, čia jį apima tingulys, ir jis nieko nenori. Kartais jis susidomi pokalbiais, kurie atrodo esą filosofiški, dažnai užsima visuomeniniais reikalais: staiga pašokęs, pasako, kas jam užėjo ant liežuvio, ir puola vykdyti. Susižavėjo karingais žmonėmis — ir pasuko į tą pusę, o jeigu verslininkais — tada kita kryptimi. Jo gyvenime nėra jokios tvarkos, jo nevaldo būtinybė; tokį gyvenimą jis vadina maloniu, laisvu ir laimingu ir taip gyvena visą laiką.

— Tu puikiai apsakei lygybę mėgstancio žmogaus gyvenimą.

— Aš parodžiau, — tariau, — kad šis žmogus toks pat daugiavėdis, margas ir puikus, kaip ir jo valstybė. Daugelis vyrų ir moterų pavydėtų šitokio gyvenimo, kuriame derinasi daugybė visokiausių santvarkų ir pa-pročių.

— Taip, tai tiesa, — pasakė Adimantas.

— Vadinasi, pripažinsime, kad toks žmogus atitinka demokratiją ir todėl jį pagrįstai galime pavadinti demokratiniu žmogumi.

— Pripažinsime.

XIV. — Mums liko apžvelgti pačią nuostabiausią santvarką ir patį nuostabiausią žmogų: tai tironija ir tironas.

— Taip.

— Na, mielas, tai pažiūrėkime, kaip atsiranda tironija. Kad ji atsiranda iš demokratijos, tai aišku.

— Aišku.

— Ar ne panašiai, kaip iš oligarchijos atsiranda demokratija, taip iš demokratijos — tironija?

— Ką tu turi galvoje?

— Gėris, iškeltas kaip galutinis tikslas — dėl to ir atsirado oligarchija, — buvo turtas, ar ne?

— Taip.

— O nepasotinamas turty siekimas ir nesirūpinimas niekuo kitu pražudė oligarchiją.

— Teisybė.

— Tai štai — demokratiją taip pat pražudo tai, ką ji laiko gėriu ir ko nepasotinamai siekia.

— O ką ji, tavo nuomone, laiko gėriu?

— Laisvę, — tariau. — Demokratinėje valstybėje tik ir girdi, kad tai yra gražiausias dalykas ir kad laisvam gimusiam žmogui tik tokioje valstybėje verta gyventi.

— Taip, šitai dažnai kartojama.

— Kaip aš ką tik sakiau, toks nepasotinamas vieno dalyko siekimas ir nesirūpinimas kitais dalykais iškreipia šią santvarką ir ruošia dirvą tironijai.

— Kaip tai atsitinka? — paklausė Adimantas.

— Kai laisvės ištroškusoje demokratinėje valstybėje valdžią paima nevykę vyno pilstytojai, valstybė per daug apsvaigsta nuo neatmieštos laisvės, o valdovus, jeigu jie nepakankamai nuolaidūs ir neduoda visiškos laisvės, apkaltina ir baudžia kaip nusikaltėlius ir oligarchus.

— Taip ir būna.

— Piliėčius, kurie paklūsta valdžiai, drabsto purvais kaip nieko nevertus savanorius vergus, už tai valdovai, panašūs į pavaldinius, ir pavaldiniai, panašūs į valdovus, giriami ir gerbiami ir paskirų žmonių, ir visuomenės. Argi tokioje valstybėje neišvengiamai nepaplis laisvė viskam?

— Be abejo.

— Ji išiskverbs į kiekvienus namus, o galų gale nepaklusnumas prigis net gyvuliams.

— Kaip suprasti tavo žodžius? — paklausė Adimantas.

— Pavyzdžiui, tėvas įpranta vaiką laikyti sau lygiu ir ima bijotis savo sūnų, o sūnus lyginasi su tėvu ir nejaučia pagarbos ir baimės savo gimdytojams, nes

nori būti laisvas, persikėlėlis susilygina su tikru piliečiu, o pilietis — su persikėlėliu; tas pat atsitiks ir su svetimšaliu.

563

— Taip būna.

— Be to, dar visokios kitos smulkmenos: mokytojas bijosi mokinių ir pataikauja jiems, mokiniai nekrepia dėmesio į mokytoją ir auklėtoją. Apskritai jaunieji ima mėgdžioti vyresniuosius ir lenktyniauja su jais ir žodžiais, ir darbais, o seniai, prisitaikydami prie jaunųjų, nuolat pokštuoja ir tauškia niekus, mėgdžioja jaunuolius, kad neatrodytų niūrūs ir valdingi.

— Teisybė.

— Bet didžiausia laisvė, kurią tokioje valstybėje turi liaudis, — tai, kad pirktieji vyrai ir pirktosios moterys nė kiek ne mažiau yra laisvi negu jų pirkejai. Tiesa, mes būtume užmiršę pasakyti, kokią lygybę ir laisvę ten turi moterys, palyginti su vyrais, ir vyrai, palyginti su moterimis.

c — Eschilo žodžiais tariant, „mes pasakysime tai, kas dabar mums ant liežuvio“¹⁴.

d — Taigi aš taip ir kalbu. O kad žmogui tarnaujantys gyvuliai ščia yra laisvesni negu kur kitur, tuo niekas nenorėtų tikėti, pats nepamatęs. Čia ir kalės, kaip sako priežodis, — šeiminkės, arkliai ir asilai įpratę išdidžiai ir laisvai vaikštinėti, užkliudydami praeivius, jei šie nepasitraukia iš kelio. Taip ir visa kita čia trykšta laisvė.

— Tu tarsi pasakoji man mano paties sapną. — pasakė Adimantas: — aš juk ir pats dažnai kenčiu nuo jų, kai vykstu į kaimą.

— O kai visa tai sudedi į krūvą, tai svarbiausias dalykas — tu ir pats šitai supranti — yra tai, kad piliečių siela pasidaro be galo jautri netgi dėl smulkmenų: bet kokia prievarta kelia jų pasipiktinimą kaip neleistinas dalykas. Galų gale, kaip žinai, jie ims nepaisyti net įstatymų — nei rašytų, nei nerašytų, — kad tik niekas neturėtų jiems valdžios.

— Šitai aš gerai žinau.

300

e XV. — Tokia, mano mielas, yra ta graži ir jaunatviškai įžūli pradžia, iš kurios, kaip man atrodo, išauga tironija.

— Tikrai įžūli. Na, o kas būna paskui?

— Ta pati liga, kuri išsikeruoja oligarchijoje ir pagaliau ją prazudė, čia dėl savivalės dar labiau keroja ir stiprėja ir pavergia pačią demokratiją. Iš tikrųjų kiekvienas kraštutinumas paprastai sukelia pasikeitimą į priešingą pusę — oro, augalų, kūrų būklės ir net santvarkos.

— Suprantama.

— Pernelyg didelė laisvė — ir paskiro žmogaus, ir valstybės, — matyt, paprastai virsta pernelyg didele vergija.

— Tam yra pagrindo.

— Taigi, — tariau, — tironija, suprantama, atsiranda ne iš kurios nors kitos santvarkos, o tik iš demokratijos — kitaip sakant, iš pernelyg didelės laisvės turi atsirasti didžiausia ir žiauriausia vergija.

— Suprantama.

b — Bet, man atrodo, tu manęs ne šito klausai, o kokia liga, būdinga oligarchijai, lygiai taip pat pakerta ir demokratiją ir ją pavergia.

— Teisybė.

— Aš turėjau galvoje atsiradimą ypatingos rūšies žmonių — tinginių ir švaistūnų, vadovaujamų pašėlusiu drąsuoliu, paskui kuriuos seka bailesnieji. Mes juos palyginome su tranais, iš kurių vieni turi geluonį, o kiti — neturi.

— Teisingai.

c — Ir vieni, ir kiti, vos tik atsiradę bet kurioje valstybėje, sukelia tokius pat sutrikimus, kaip kūne uždegimas ir tulžis. Ir geras gydytojas, ir įstatymų leidėjas turi iš anksto imtis priemonių, kad užkirstų jiems kelią, kaip kad patyręs bitininkas žiūri, kad neatsirasėtų tranų, o jeigu jau jų atsiranda, tai reikia kuo greičiau išpjauti juos kartu su koriais.

— Prisiekiu Dzeusu, tai būtina padaryti.

301

— Kad geriau įžiūrėtume tai, ką norime pamatyti, padarykime štai kaip.

— Kaip?

— Mintyse demokratine valstybę padalykime į tris dalis — ji iš tikrųjų susideda iš trijų dalių. Viena iš tų dalių bus tranai; jie čia atsiranda dėl savivalės, bet jų nė kiek ne mažiau negu oligarchijoje.

— Tai tiesa.

— Tik čia jie daug nuodingesni negu oligarchijoje.

— Kodėl?

— Oligarchijoje jie negali suklestėti ir lieka silpni, nes ten jie niekinami ir neprileidžiami prie valdžios. O demokratijoje jie — su mažomis išmintimis — vos ne valdo valstybę: nuodingiausiasji tranai sako kalbas ir veikia, o kiti sėdi aplink tribūną, dūzgia ir nepakencčia, jei kas pamėgina kitaip kalbėti. Vadinasi, esant šiai santvarkai, viską, išskyrus tik nedaugelį dalykų, tvarko tokie žmonės.

— Iš tikrųjų.

— Iš minios išsiskiria ir kita dalis žmonių.

— Kokia?

— Kai visi vaikosi pelno, tie, kurie iš prigimties yra tvarkingesni, dažniausiai tampa turtinčiaisiai.

— Suprantama.

— Iš jų, manau, tranai gauna daugiausia medaus ir lengviausiai jį iščiulpia.

— Kaipgi jį iščiulpsi iš tų, kurie jo mažai turi?

— Dėl to tokius turtuolius paprastai vadina tranų ganykla.

— Kaip tik dėl to.

XVI. — Trečiąją grupę sudaro liaudis — tie, kurie dirba savo rankomis, kuriems svetimas vertėviškumas; jų turtas labai menkas. Susirinkę į krūvą, jie demokratijoje sudaro gausiausią ir galingiausią dalį.

— Taip, bet jie nelabai nori eiti į susirinkimus, jeigu negauna savo dalies medaus.

565

302

— Betgi jie visada gauna savo dalį, nes valdžia gali atimti iš turtinųjų jų nuosavybę ir išdalyti ją liaudžiai — žinoma, didžiausiąją dalį pasilikdama sau.

— Sitokiu būdu jie visada gauna savo dalį.

— O tie, iš kurių atima turta, yra priversti gintis, kalbėti liaudies susirinkimuose ir daryti visa, ką tik gali.

— Žinoma!

— Ir nors jie ir nerengtų sąmokslų, juos vis tiek apkaltins rezgant pinkles liaudžiai ir oligarchiškumu.

— Taip.

— Galų gale, matydami, kad liaudis, šmeižikų apgauta, ne iš blogos valios, o dėl nežinojimo yra pasirengusi susidoroti su jais, jie norom nenorom pasidaro tikrais oligarchijos šalininkais. Jie čia niekuo dėti — tiesiog jiems įgėlė tranas, ir dėl to juose gimė toks blogis.

— Tikra tiesa.

— Tada prasideda kaltinimai, bylos, vaidai.

— Taip.

— Liaudis paprastai išsirenka kuri nors viena žmogų, ji puoseleja ir išaukština.

— Šitai jai būdinga.

— Todėl, — tariau, — aišku, kad tironas, jeigu jis atsiranda, visada išauga iš šios šaknies, kaip liaudies statytinis.

— Visiškai aišku.

— O nuo ko prasideda tokio statybinio virtimas tironu? Aišku, kad tai atsitinka tada, kai jis pradeda daryti tą patį, kas pasakojama mite apie Dzeuso Likiečio šventyklą Arkadijoje.

— Kas gi pasakojama tame mite? — paklausė Adimantas.

— Kad tas, kuris paragauja žmogaus širdies, plaučių ir kepenų, smulkiai supjaustyty ir įmaišytų į aukojamą gyvulių mėsą, būtinai virsta vilku. Ar negirdėjai šito pasakojimo?

— Girdėjau.

303

— Panašiai atsitinka ir liaudies vadui. Turėdamas savo rankose pernelyg paklusnią minią, jis neįstengia susilaikyti nuo savo gentainių kraujo. Priešingai, jis, kaip paprastai būna, pradės traukti žmones į teismą, remdamasis neteisingais kaltinimais, ir, atimdamas iš žmogaus gyvybę, suters savo sąžinę žmogžudystė: savo nešvaria burna ir liežuviu jis ragaus nužudytųjų tautiečių kraują. Bausdamas tremtimi ir mirtimi, jis siūlys panaikinti skolas ir iš naujo perdalyti žemę. Argi šitokiam žmogui nėra likimo lemta arba žūti nuo priešų rankos, arba tapti tironu ir iš žmogaus pasidaryti vilku?

566

— Tikrai lemta.
— Jis sukelia karą prieš tuos, kurie turi nuosavybę.
— Taip, jis padaro šitai.
— Jeigu jis pralaimėjo ir buvo ištremtas, o paskui vėl grįžo, savo priešų pykčiui, tai jis grįžta jau tikras tironas.
— Aišku.
— O jeigu tie, kurie jį išvijo, neįstengs jo vėl nuverstti ir nubausti mirtimi, apjuodinę piliečių akyse, tada jie kėslaus nužudyti jį slapta.
— Taip dažnai būna.
— Iš čia išplaukia visiems gerai žinomas tironų reikalavimas — kai tik jie įgyja tokią valdžią, liepia liaudžiai paskirti jiems asmens sargybinius, kad liaudies užtarėjas būtų sveikas ir gyvas.
— Šitai tai jau būtina.

b

— Ir liaudis jam duoda juos, nes būgštauja dėl jo gyvybės, o pati kol kas jaučiasi rami.

— Be abejo.

— Kai šitai pamato žmogus, turintis pinigų, o kartu ir pagrindą nekęsti liaudies, jis, mano mielas, tuoj pat, kaip orakulas nurodė Krezui,

prie žvirgždetojo Hermo
Bėga skubiai ir nebijo, kad gali bailiu pasirodyt¹⁵.

— Antrą kartą jam jau netektų gėdytis savo bailumo, — pasakė Adimantas.

304

— Jeigu jį būtų pagavę, jis būtų buvęs nubaustas mirtimi.

— Būtinai.

— O tasai liaudies statyminis, aišku, neguli „išstieęs kaip milžins“¹⁶, bet, išžudęs daugelį kitų, stovi savo valstybės vežime jau ne kaip liaudies atstovas, o kaip tikras tironas.

— Kurgi jis nestovės!

XVII. — Dabar, — tariau, — pažiūrėkime, kas sudaro šio žmogaus ir tos valstybės, kurioje atsiranda toks mirtingasis, laimė.

— Pažiūrėkime.

— Pirmomis savo valdymo dienomis jis šypsosi visiems, sveikina kiekvieną sutiktąjį ir ginasi esąs tironas. Jis dalija pažadus ir paskiriems piliečiams, ir visai valstybei, jis panaikina skolas ir išdalija žemę liaudžiai ir savo svitai. Jis apsimeta esąs visiems gailėtingas ir malonus.

— Būtinai.

— O kai jis susidoroja su savo priešais — su vienais susitaiko, kitus sunaikina — ir kai jie nebekelia jam pavojaus, jis pirmiausia ištraukia piliečius į karus, kad liaudžiai būtų reikalingas vadas.

— Suprantama.

— Be abejo, ir dėl to, kad mokesčiai nuskurdintų piliečius ir jie diena iš dienos plūktųsi, neturėdami kada regzti pinklių prieš jį.

— Aišku.

— O jeigu jis įtars ką nors galvojant kitaip ir nenorint pasiduoti jo valdžiai, tokius žmones jis sunaikins ta dingstimi, kad jie esą pasidavę priešams. Todėl tironas visada turi kurstyti karą.

— Be abejo.

— Bet tokie jo veiksmai kelia vis didesnę piliečių neapykantą.

— Kaipgi nekels!

— Be to, ir kai kurie iš įtakingų asmenų, padėjusių jam paimti valdžią — bent jau drąsiausieji iš jų. —

20 Platonas

pradės atvirai ir kalbėdamiesi tarp savęs reikšti jam savo nepasitenkinimą tuo, kas dedasi.

— Be abejo.

— Kad išlaikytų valdžią, tironas turės juos visus sunaikinti, ir galų gale nei iš draugų, nei iš priešų neliks nė vieno bent kiek vertesnio žmogaus.

— Aišku.

— Todėl jis turi budriai sekti tuos, kurie yra narūs, didžiadvasiai, protingi, turtingi. Tirono klestėjimas pagrįstas tuo, kad jis neišvengiamai yra priešiškas visiems šiems žmonėms ir rezga prieš juos pinkles, kol apvalo nuo jų valstybę.

— Nieko sau apvalymas!

— Taip,— tariau,— jis priešingas tam, kurį naudoja gydytojai: šie pašalina iš kūno visa, kas blogiausia, o palieka tai, kas geriausia, tuo tarpu tironas elgiasi priešingai.

— Matyt, jis privalo taip elgtis, jei nori išlaikyti valdžią.

XVIII. — Jis yra supančiotas palaimingos būtinybės — arba gyventi kartu su gauja niekšų, ir dar jo nekenciančių, arba visai negyventi!

— Taip, supančiotas.

— Kuo labiau jis išipyks piliečiams, šitaip elgdamasis, tuo daugiau ir tuo ištikimesnių sargybinių jam reikės, ar ne?

— Be abejo.

— O kas tie ištikimieji? Iš kur jų imti?

— Jie patys lekė atleksi, jei tik užmokėsi.

— Po šimts! Tu, atrodo, vėl kalbi apie kažkokius tranus, svetimsalius valkatas.

— Tu neapsirinki,— tarė Adimantas.

— Argi tironas nenorės turėti sargybinių iš vietinių žmonių?

— Kaip?

— Jis atims iš piliečių vergus, paleis juos į laisvę ir padarys savo sargybiniais.

— Iš tikrųjų. Be to, šie bus ištikimiausi.

306

— Na ir laimingas žmogus, anot tavęs, yra tironas, jei šie žmonės — ištikimi jo draugai, o ankstesniusius, tikruosius, jis pražudė!

— Jis priverstas tenkintis tokiais.

— Šitie jo draugai juo žavėsis, jo draugią sudarys šie naujieji piliečiai, o dori žmonės jo neapkęs ir vengs.

— Be abejo.

— Matyt, ne veltui sakoma, kad ne juokas kurti tragedijas, o juk čia ypač pasižymėjo Euripidas.

— Ką tu turi galvoje?

— Jis yra pasakęs tokią gilią mintį: „Tironai, draugaudami su protingais, tampa protingi“¹⁷. Matyt, jis manė, kad tironai bendrauja su išminčiais.

— Kaip jis aukština tironiją, laikydamas ją dieviška¹⁸, ir visa, kas su ja susiję! Taip daro ir kiti poetai.

— Jeigu jau tragedijų rašytojai yra tokie išminčiai, tegul jie atleis mums ir visiems tiems, kurie pritaria mūsų požiūriui į valstybės santvarką, jei mes nepriimsime jų į savo valstybę kaip tik dėl to, kad jie taip liaupsina tironiją.

— Aš manau, kad jie mums atleis, bent jau protingiausieji.

— Vaikščiodami po kitas valstybes, jie suburia minias ir, pasisamdę atlikėjus su gražiais, stipriais ir išpuodingais balsais, patraukliai piešia piliečiams tironiją ir demokratiją.

— Taip, ir netgi labai stengiasi.

— Be to, už tai jie dar gauna atlyginimą ir yra gerbiami, ypač, suprantama, tironų, o po jų — demokratijų. Bet kuo aukščiau jie pakyla prie valdžios viršūnių, tuo labiau mažta jų garbe, tarsi jai neužtektų kvapo kopti aukštyn.

— Tikrai taip yra.

XIX. — Bet mes,— tariau,— nukrypome į šalį. Grįžkime atgal prie tirono kariaunos. Iš ko jis išlaikys tą gražią, gausią, margą, nuolat besikeičiančią sargybą?

— Aišku, kad jis eikvos jai šventyklų turtus, jeigu jų yra valstybėje, ir kol jų užteks išlaidoms padengti, jis mažins piliečiams užkraunamus mokesčius.

307

- O kai šie ištekliai išseks?
 — Aišku, kad tada ir jis pats, ir jo bendražygiai bei bendražygės gyvens iš jo tėvo išteklių.
 — Suprantu,— tariau.— Kadangi liaudis pagimdė tironą, ji turi ir maitinti jį bei jo bendražygius.
 — Tironui šitai būtina.
 — Ką tu sakai? O jeigu liaudis pasipiktinusi pasakys, kad suaugęs sūnus neturi teisės reikalauti, jog tėvas jį maitintų, veikiau jau priešingai — sūnus turėtų maitinti tėvą, ir kad tėvas ne tam jį pagimdė ir pastatė ant kojų, jog, šiam užaugus, pats taptų savo paties vergu ir maitintų ir sūnų, ir vergus, ir visokias atmatas? Priešingai, jeigu jau liaudies atstovas taip iškilo, tai liaudis galėtų tikėtis išsivaduoti nuo turtuolių ir vadinamųjų garbingų piliečių; o dabar liaudis įsako jam ir jo bendražygiams nešdintis iš valstybės: taip tėvas išveja iš namų sūnų kartu su jo įkyriais sugėrovais.
 — Prisiekiu Dzeusu, tada liaudis pamatys, kokį padarą ji pagimdė ir su meile užaugino, ir supras, kad tie, kuriuos ji bando išvyti savo silpnomis jėgomis, yra daug galingesni už ją.
 — Ką tu sakai? Argi tironas išdrįs panaudoti prievartą prieš savo tėvą ir, jei šis nepaklus, netgi ims mušti jį?
 — Taip, jis atims iš savo tėvo ginklą.
 — Taigi tironas yra tėvažudys ir prastas savo gimdytojų karšintojas; visi pripažįsta, kad tironijai šitai būdinga. Kaip sakoma, „nuo dūmų bėgdamas į ugnį pataikysi“: taip ir liaudis, norėdama atsikratyti laisvų žmonių jungo, pakliuva į despotizmo priespaudą ir be saikę laisvę iškeičia į sunkiausią ir karčiausią vergiją.
 — Deja, taip ir atsitinka.
 — Na ką gi? Ar neperdėsime sakydami, jog jau aptarėme, kokiu būdu iš demokratijos atsiranda tironija ir kokios yra jos ypatybės?
 — Nė kiek,— atsakė Adimantas.

1. — Beliko aptarti tironiškos santvarkos žmogų — kaip jis atsiranda iš demokratinio žmogaus, koks jis yra ir kaip gyvena — vargingai ar laimingai.
 — Taip, jis dar liko neaptartas.
 — Ar žinai, ko, mano manymu, dar trūksta?
 — Ko gi?
 — Man rodos, mes nepakankamai aptarėme troškimo — kokie jie yra ir kiek jų. Kol šito neišsiaiškino, nebus visiškai aiškus ir tas tyrinėjimas, kurį pradėdame.
 — Vadinasi, dabar pats laikas juos aptarti.
 — Teisingai. Štai ką aš čia norėčiau išsiaiškinti: man atrodo, kad kai kurie nebūtinai malonumai ir troškimai yra priešingi įstatymams. Jie būdingi visiems žmonėms, bet, įstatymų ir geresniųjų troškimų trądomi, padedant protui, kai kuriuose žmonėse jie arba visai išnyksta, arba susilpnėja, ir jų lieka nedaug; tačiau yra ir tokių žmonių, kuriuose jie stiprėja ir gausėja.
 — Apie kokius troškimus tu čia kalbi?
 — Apie tuos,— tariau,— kurie sukyla miegant, kai sielos protingasis, romusis ir valdantysis pradas miega, o gyvuliškasis ir laukinis pradas, sotus ir apgirtęs, stojasi pietu, gena šalin miegą ir ieško, kaip čia numalšinus savo nirtulį. Tu žinai, kad tada jis gali išdrįsti viską, pamynęs bet kokią gėdą ir protą. Jis nepasidrovės netgi santykiuoti su savo motina ar su bet kuriuo iš žmonių, dievų arba gyvulių, susiteps bet